

קונטרס
שם ששון

קונטרס שם ששת

עימוד: סטודיו בולד
studio-bold.co.il

קונטרס שב ששון

זכרונות ומילי דהספידא על מור אבינו ועט"ר
הרב הגאון הצדיק חכם **ששון שבת** בן אסתר הכ"מ זצ"ל
נפטר בירושלים עה"ק
במוצ"ש מקץ ביום המר והנמהר ה' טבת תשפ"א

בצירוף שמועות וזכרונות שנרשמו מפיו על מורו ורבו ארי התורה גאון ישראל
רבינו הגאון **בן ציון אבא שאול** זצוק"ל,
ונקראו בשם ש"ש אנכי על אמרתך, שהיה אבינו מורינו הרמוז בשם ש"ש, שש
על דברי אלקים חיים שראה ושמע מפיו רבו כמוצא שלל רב
וענדם עטרה לראשו.

פה בצערי"ך ירושלים
יום מלאת שלשים לפטירתו
שבט תשפ"א

הספד מו"ר הגאון רבי יעקב זכריה שליט"א¹

ראש ישיבות לב אליהו - ידיד נפשו של אבינו מורינו

וי לן חסרה ארעא דישראל גברא רבה, וי לן חסרה ירושלים עיר הקודש גברא רבה, וי לן חסרה ישיבת פורת יוסף גברא רבה, וי לן חסרה ישיבת לב אליהו גברא רבה, וי לן בית מדרשו חסר גברא רבה. מה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק, מה נאמר ומה נדבר, האלקים מצא את עון עבדיך, אנשי אמונה אבדו.

כשחיפשו כותרת מה לכתוב במודעות על פטירתו של ידידינו חכם ששון, אמרנו לכתוב אנשי אמונה אבדו, וכמו שאמרו וכבר הזכרנו שהוא היה המשך של רבותינו, והמעלה הגדולה של חכם ששון היא אמונה שלא ידע ללכת בעקמימות, הכל בישרות תוכו כברו, וכל מה שהוא אומר מתקבל.

רה"י הרב יהודה צדקה זצ"ל, בהספדו על רבי עזרא עטיה זצ"ל כותב, מצינו שהתורה מאד מאד החמירה בענין של הספד, ואין זה כדבר הרשות שאם רוצים עושים הספד, אלא התורה החמירה בזה מאד, והספדו של צדיק מבטל גזרות קשות, וכמו שדרשו רבותינו (סנהדרין קח) שהמבול נדחה ולא החל עד שנסתיים ימי ההספד והאבל של מתושלח, וחשיבות ההספד עיכבה את הפורענות מלבא. עוד מצינו כן ביהושע (ראה שבת קה), ועוד מצינו בשאול על שלא נספד כהלכה, לפיכך ויהי רעב בארץ (ראה יבמות עח).

נלמד מכאן כמה חשוב הוא ההספד, ק"ו ביום השבעה. וידוע שנשמתו של הנפטר נמצאת "התם קאימנא" (שבת קנג). והנשמה של חכם ששון נמצאת פה אתנו לפני שהיא הולכת יותר למעלה לעולמות העליונים. ובימי השבעה עדיין הנשמה הולכת וחוזרת (עיין זוה"ק פ' ויחי), וכיון שכך אנחנו מדברים עכשיו בפניו כביכול.

ושואל ראש הישיבה זצ"ל, וכי שאול לא נספד כהלכה? הרי יש פרק שלם בנביא (ש"ב ב, פ"א), דוד מספיד את שאול איך נפלו גיבורים וכו', ואם התנ"ך הקדיש לזה פרק שלם, הכיצד ניתן לומר ששאול לא נספד כהלכה.

מתרץ ראש הישיבה, שדוד המלך הספידו, אבל כביכול התמקד בקבורתו של שאול כמ"ש איך נפלו גיבורים. ולפי דבריו של רה"י התמקד דוד בנצחונות ובגבורות של שאול, אבל כביכול לא התמקד בהספד במדות הטובות של שאול, וביראת שמים של שאול ובתורתו,

(1) נאמר באזכרת השבעה. יישר כחו של הבה"ח נחום בצון, אשר כדרכו בקודש העלה על הכתב את ההספד לתועלת הכלל. שאר ההספדים בהלוויה, בשבעה וב"ה בשלישים, יעלו בל"ג להדפסה במהלך השנה.

ולפיכך ויהי רעב בארץ.

ומדבריו נלמד שאפי' אם מספידים, צריך להיות ההספד נכון, וללמוד ממעשיו, וזה מטרת ההספד, נכון שכשאנחנו מספידים אז רוצים לבכות כי קשה מאד, אבל המטרה של ההספד היא לקחת מהמידות ומהיראת שמים של המנוח.

וכיון שכך, ברצוני להתמקד בכמה דברים בדמותו של חכם ששון, מה שאנחנו יכולים לקחת לעצמינו. וכאשר רה"י הספיד את הבבא סאלי זיע"א, דיבר בגדלותו ועל רוח הקודש שהיה לבבא סאלי, מדרגות גבוהות, אבל אמר שאם ידבר על המדרגות האלו שהיה לו, מה ניקח לעצמנו.

ואם כך יש לנו ללמוד מחכם ששון שהוא היה מאד לבבי, ומאד מכיל, ומאד מקבל את השני, ואפי' עוד הרבה קודם שהגענו לפורת יוסף, הוא היה מזמין אותנו לאכול בבית אמו, והיה מזמין אותנו לשבתות; היה לו סבא צדיק, ורצינו ללמוד ממעשיו, והסבא היה חבר של אביו של חכם עובדיה ע"ה², והיינו באים בשבתות להדבק בצדיקים של הדור הקודם, ולראות את הזקנים של הדור ההוא.

ותמיד קיבל אותנו, ותמיד שהיינו באים אליו, היה בגדר של ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה, ואם יש לך איזה בעיה או איזה קושי היית בא לחכם ששון, היה אומר לך לא נורא, אין דבר זה יעבור, הכל יהיה בסדר לא תדאג! וזה היה אומר מכל הלב, וזה באמת היה מרגיע. החיוך שלו, הלב הטוב שלו היה מרגיע, ופעמים שהייתי לוקח ללב, ואולי הייתי רגיש, והיה אומר כך ומרגיע. והוא עצמו שהיה לו בעיות הרבה יותר קשות, היה מפנים אותם בלבו ולא אומר לאף אחד, ואם רצית להוציא ממנו זה היה קשה.

וזה ענין השמחה שלו, ומה שהיה מכיל את השני וכמו שספרו לנו בחורים בישיבה שלומדים אתו, והוא היה מתחבר איתם כמו אבא, ויושב ולומד עמהם, ומחשיב אותם כאילו הם כמוהו, ואפילו אם זה היה עם תלמיד חדש משיעור א', ולא שעושה ענווה או כאילו; אלא זה המהות שלו והפשטות שלו, וכי אני יותר טוב ממישהו, ואפי' שאמרנו לו כמה פעמים בא תשב במזרח, בא שב על ידי, היה אומר מה פתאום שאני אשב שם, אלא היה יושב בסוף גם בבוקר וגם בלילה.

וזה מידותיו, לאהוב את השני ולהיות אתו שווה ולא מתנשא עליו, ולהיות בפשטות, וזה מצעירותו עוד בישיבת פורת יוסף, וגם אח"כ עם כל היסורים, ואף כשהיה מלמד תינוקות של בית רבן בתלמוד תורה שזה לא קל, כי אדם שלמד עיון כמו שהוא למד אצל חכם בן ציון, מיד כשלומדים מרגישים קושיא מפה, קושיא משם, ולמה נכתב בנוסח כזה, ועם כל זה ללכת לתלמוד תורה וללמוד ילדים זה קשה! אני ניסיתי גם תקופה, שחכם יהודה צדקה ע"ה שלח אותי, ואחרי שבוע לא יכולתי, זה מאמץ גדול ולא הסתדרתי, ואילו חכם ששון בסבלנות שלו הצליח. ויש פה משהו בישיבה שלמד אצלו לפני שלשים שנה בערך, וכמה שנים לימד ככה

(2) הם היו למעשה גיסים, לאחר פטירת אמו של רבינו הגרע"י, מרת גורג'ה, נישא אביו חכם יעקב למרת מסעודה, אחות אשתו של הסבא הר"ד יעקב נתן. שניהם גרו על גבול המושבה הגרמנית-קטמון הישנה, והיו מתפללים יחד בבית הכנסת המכונה "אבו עובדיה" על שם ששם התפלל אביו של חכם עובדיה, סמוך לבית המדרש הגדול של חסידי ערלוי ברח' יותם.

בתלמודי תורה, ואח"כ שוב חזר לכולל, ושוב חזר ללמוד אצל חכם בן ציון ועם כל הנסיונות וכל הקשיים. ואח"כ כשקמה ישיבתנו לפני עשרים שנה בקשתי ממנו שיבוא יעזור לי והיה משגיח, והיה עוזר ומעיר את הבחורים וכו', ובכל זה היה מתייחס לכל אחד בכבוד, ואפ' אם היו מספרים לו סיפורים ובעיות, הוא היה מצטער ובוכה איתך ביחד.

עוד דבר שאנחנו לומדים, הוא אהבת התורה שהיתה בו, ולכן הוא חיפש כל אפשרות ללמוד ובכל מצב ובכל הקשיים, תמיד חשב איפה אני יכול ללמוד, וללמוד בעיון וביושר, ואם יבא תלמיד הכי קטן ויגיד לו סברא אמיתית הוא יחזור בו ויגיד טעיתי! ולא לומד להתנצח, ככה היה. ותמיד מול עיניו מוריניו חכם בן ציון זצ"ל, מה היה הרב אומר ומה היתה דעתו בזה וכו'.

דבר נוסף יש לנו ללמוד, זה לקבל את היסורים בשתיקה גם כשכל הזמן היו עוד יסורים ועוד יסורים, וגם בגיל צעיר יחסית לקבל ארוע מוחי, ובהתחלה השתק חצי גוף, ואח"כ פחות, ואיך יכול ללכת וכו', אבל עם כל זה מעלתו היתה כח רצון, היה לו כח רצון לצאת מהמחלות, וגם עכשיו הוא היה בטוח שייצא ממכל הבעיות וימשיך הלאה; דוד המלך אומר אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה, מי אשריו, מי שיש לו יסורים בעולם הזה; ולכתחילה אומרים לא הם ולא שכרם, אבל זה מעלתו של חכם ששון שקיבל.

ודבר אחרון, זה הצניעות, הצנע לכת עם ה' אלוקיך, וכמה פעמים שנגיד את זה נחזור על זה, צניעות אמיתית בעבודת ה', וכמו ששמענו בימי השבעה, הרבה דברים לא ידענו, ועכשיו אנחנו מבינים כמה עוד יותר הפסדנו, וכמה שהייתי באמת קרוב אליו מאד, הכל היה מוצנע. ורה"י ע"ה הזכיר שכשיש הצנע לכת עם ה' אלקיך זה מוכיח שעובד לשמה, כי אדם שאחרים יודעים מעשיו אמנם הוא עובד את ה', אבל גם שאחרים ידעו שאני חריף בלימוד, ושאני עמוק בלימוד, וידעו שאני מתפלל מיוחד, ויש לי מדות טובות. והוא חכם ששון היה אומר, גם אתה נהיית משוגע, היית רוצה להגיד לו שבח, היה עושה לך איזה תנועה של ביטול, מה חשבת בכלל. והצניעות הזאת חסרה בדור שלנו, הצנע לכת עם ה' אלוקיך, להיות צנועים באמת בעבודת ה'.

וא"כ לפי מה שדרש רה"י ע"ה שמה שנאמר ששאל לא נספד, הפירוש הוא שנספד אבל לא הספידו אותו כדי לקחת מוסר, לפיכך עתה שאמרנו כמה דברים צריך להשתדל לקחת; לקחת מאור פנים לשני, אתה קם בבוקר תגיד לחברך בוקר טוב בחיך; חברך אין לו מצב רוח אל תעבור, תדבר על לבו אתה צריך משהו, וזה להכיל ולשמוע את השני; אמנם להגיע לדרגה שנבכה עם השני לא יודע אם נצליח, אבל לדעת לשמוע את השני ולהראות שאכפת לנו בצער השני.

לקחת את אהבת התורה, שמי שאוהב את התורה הוא יכול להתמיד, ומי שלא אוהב את התורה לא יכול להתמיד, וכמו שראינו את אהבת התורה שהיה לחכם ששון. ומכיון שיהיה לנו אהבת תורה, ממילא נכין את השיעור ונחזור עליו, ונחזור גם כן על הבקיאות.

לדעת שכל מה שקורה זה מה' יתברך ולקבל את היסורים באהבה. לפני מספר ימים אחד הבחורים סיפר שיצא לחוץ ללא מסיכה, וקיבל קנס. אמר לו, תדע זה לא מהשוטר, זה' ה' נתן.

וזה היה חכם ששון, שידע לקבל את היסורים בשתיקה, ואף אחד לא ידע.

דבר אחרון, זה הצניעות, וכמו שאמר חכם בן ציון, גאווה בדור שלנו זו טיפשות³, כי בדור שלנו אין גדולים כדי שיתגאו. ואם אדם מתגאה זה בא מטיפשות. אז גאווה אין לנו, אבל כמו שאמר חכם בן ציון הלוואי ונדע מיעוט ערכנו; ומי אמר את זה? הוא שהיה גאון בכל התורה.

דרש רה"י ע"ה, כל הבוכה על פטירתו של יהודי כשר, הקב"ה שם את הדמעות האלה בבית גנזיו. שאל רה"י ע"ה, דווקא את זה שם בבית גנזיו, אין משהו אחר לשמור שם בבית גנזיו? אלא אומר רה"י זצ"ל, שהקב"ה שומר לראות האם הדמעות האלה, הבכי הזה, היה סתם של רגש או שעשית משהו עם הדמעות האלה ולקחת לקח.

מבקשים סליחה מוחכם ששון שלא ידענו ערכו, ידענו ולא ידענו.

אמר דוד המלך, צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאוד. ואני אומר באופן אישי צר לי עליך חכם ששון נעמת לי מאוד מאוד. מצעירותי מגיל ארבע עשרה עברנו יחד המון דברים בחיים, המון גלים שרצו להטביע אותנו ולהעיף אותנו לכל מיני מקומות עברנו יחד, ונעמת לי מאוד, צר לי עליך אחי שהיית לי יותר מאח נעמת לי מאוד, תהא נשמתו עדן.

(3) החיד"א מאריך בזה בספרו לב דוד.

ש"ש אנכי על אמרתך

אמרות הנהגות ומעשים על מרן גאון ישראל רבי בן ציון אבא שאול
זכר צדיק וקדוש לברכה מאת אחד מגורי הארי מגדולי המעיינים אריון
דאורייתא תלמידו מובהק הרה"ג ח"ר ששון שבת זצ"ל⁴

אהבה - היה אוהב את תלמידיו מאד, פעם אמר לו תלמיד שחסר לו כסף והפרנסה בדוחק,
אמר לו הרב, תגיד לי כמה חסר לך עכשיו, ואמר לו התלמיד, חס ושלום! לא התכוונתי שהרב
יתן! אך חכם בן ציון כוונתו הייתה אמיטית לתת את החסר לתלמידו.

כשהיה רואה תלמיד עצוב וכדו' היה שואל, תגידו מה קרה לו? או כשהיה רואה תלמיד עצוב
היה שואל אותו, מה קרה לך? למה אתה עצוב?, והוא בעצמו אף פעם לא היה עצוב, למרות
שהיה בעל ייסורים, תמיד היה בשמחה! רק כשלא יכל ללמוד מחמת הייסורים היה בעצב!
היה אומר לי כשהיה בבית החולים, תראה, נהייתי זקן!

לעולם לא ביזה אדם מישראל! ואני זוכר שהיו באים אנשים לא כל כך צנועים ואפילו הכי היה
מכניס אותם ולא דחאם!

אף פעם לא קטרג על עם ישראל!

(4) רשימות אלו כתב ידי נפשי הרה"ג רבי משה שבת שליט"א מפי אביו הגאון הגדול חכם ששון שבת זצ"ל בשנת תשס"ה,
ועיטר אותם בהערותיו. באותם הימים ירדנו שנינו אני וידידי הנ"ל לרעות בגנים וללקוט שושנים ללכן ולברר מקחו של צדיק
הוא רבינו הגדול הגאון חכם בן ציון, ובד בבד קודש בקשתי מידידי הנ"ל שייקח לו זמן לרשום מפי אביו הגאון רשימת טללי
אורות דברי זיכרונות עובדות והנהגות ממה שראה עת שבתו לפני רבינו הגדול חכם בן ציון כשיצק מים על ידיו, ואכן אביו הגדול
הגאון רבי ששון נענה לבקשת בנו ובמשך זמן מסוים היה בנו רבי משה יושב לפניו ושואל מאתו, מה ראית בענין זה, מה קיבלת
בנושא זה, וכן על זה הדרך עד שנצטרפו הדברים אחת לאחת וקובץ על יד ירבה, ובזמנו מסר לי הרשימות ואני מסרתם לידי
מי שהתעסק אז בכתיבת תולדות חייו של רבינו הגדול חכם בן ציון זללה"ה. במשך השנים שעברו בקשתי רשימות אלו ולא
מצאתים, מי שהפקדתי בידי דפים אלו אמר לי שאבדו ונעלמו רשימות אלו מהעולם וחבל על הא דאבדין. והנה זה עתה בסיום
ימי השבעה על האי רבינא הוא התלמיד שהחכים את רבו, חכם ששון שבת זללה"ה, בעל רשימות אלו, שלשברון לב נסתלק
לפתע פתאום לבית עולמו, וי לן דחסרינן להאי גברא רבה! שבת ששון ליבינו! הנה לפתע פתאום מצאתי בין כתיבותיי דפים אלו
שהם העתק שהעתיקתי בזמנו מאותם רשימות, ויהי לפלא! ובוודאי שמשמים נעשה כן כי זה עתה הגיע העת לפרסם רשימות
מופלאות אלו למען ילמדו הרבים קושט דברי אמת, דרך והנהגת חיים מתורתו של רבינו הגדול חכם בן ציון כפי מה שראה
בעיניו תלמידו הוא הגאון חכם ששון, ופשוט הדבר שנעשה כאן רצון צדיק הוא חכם ששון שבחיו סלד מכל פרסום וגילוי,
ממש כדרך רבו, ולא היה כל כך לרצונו שיכבדהו מחמת חיותו תלמיד נאמן לרבו, ועתה שהסתלק לבית עולמו בא זמן גאולתם
לפרסמם ולהאיר בהם דרך לרבים. והנה הלומד בדברי זיכרון אלו שאמרם חכם ששון מיד ביני וירגיש כמה היה חכם ששון נ"ע
דבוק ברבו הגדול וכמה מידות ומעלות סיגל לעצמו ולנפשו מדרכו של רבו הגדול, כי היה חכם ששון זצ"ל הולך בצדי דרכים
וסולד מכל פרסום וכבוד בתכלית הריחוק כדרכו הטובה, ונמצא שרבים ממעלות הנשוא הם גם מעלות המשיא, בפרט שהדברים
שראה ונצר בלבו הם הם הדברים שדיברו אליו, ומהם ניכרת מעלתו שלו. יהי זכרו ברוך ותהא נשמותו צרורה בצרור החיים, אמן!
כ"ד המעתיק לזיכוי הרבים אלחנן אליהו שרבאני.

כשהיו באים אליו ילדים קטנים להתברך היה לפעמים מנשק אותם מרוב אהבתו אותם!

אדם - לעולם לא זלזל באדם ואפילו גויים היו מכבדים אותו כשהיה הולך לבתי מלון וכדו', מפני שהיה מכבד אותם⁵.

איש לאשתו - היה מכבד את אשתו ביותר היה אומר לאשתו את רוצה ככה או ככה ומעולם לא אמר לה, לא! הכל בחכמה נפלאה!

אמונה - פעם באתי אצלו לבית ברחוב אלקנה וראיתי שהוא שוכב על מיטת ברזל ועליה קש ועשה איזו תנועה של כאב בגב וכדו', ואמרתי לו, הרב, ממה זה בא? אולי נקרא לרופא וכדו'? ואמר לי, מה אתה שואל ממה זה בא? מעוונות! זה היה פשוט אצלו, וזה מראה גם על ענוותנותו!

פעם אחרת כאבו לו מאד השניים והתנפח לו הפה מאד ואמר שיקראו לאיזה רופא, ובא הרופא והתחיל לשחק לו בשיניים והיה זה ממש בכאבי תופת והוא היה מחייך! וכל זה ממה הגיע? בוודאי מאמונה!

תמיד היה שמח אף שתמיד היו לו ייסורים! ייסורים ממינים שונים, נפטרה לו בת קטנה, ייסורים בממון, וכך בכל דבר סבל בכל חייו! מתחילה ועד סוף! ובכל אופן תמיד היה שמח! הוא קיים כפשוטו את המאמר כל הנשמה תהלל יה, על כל נשימה ונשימה צריך להלל, ולא פלא שיצא כל כך ענק! למד בשמחה וסבל בשמחה!

כל יום שישי היה צריך כסף לחלק לאברכים בישיבת יום שישי שייסד בישיבת פורת יוסף, ובערך של ימינו זה כאלפיים דולר לערך! ולפעמים היה בבוקר בלי כלום ואחר שעתיים הכסף היה בידו.

היו באים אליו, רוצים לקנות דירה בת ג' חדרים, היה אומר, תקנה ד' חדרים ולא תדאג! וכן רבות!

אהבת ישראל - פעם אחת באה לפניו אישה שהיכה את בנה בתלמוד תורה שתחת נשיאותו, והתחילה לצעוק לא פחות ולא יותר על הרב, שלא אכפת לו וכו' וכו', והיו אנשים סביבו, והרב לא הגיב! וכשסיימה והוציאה את כל כעסה, אמרה לרב, כבוד הרב יברך אותי. הרב עצם את עיניו והתרצן, ניער את ראשו ואמר, מי שברך וכו'. ומובן מאיליו מה היתה התנועה הזו, הוא הוציא את כל נגיעותיו שבאו ברגע הקודם! וזה מראה על הגדלות שבו ואהבת ישראל שבו בצורה מדהימה!

אף פעם לא שמר טינה, תמיד היה שוקל כל דבר לגופו של ענין.

אורחים - כמה פעמים הזמין אותי לסעוד עמו, והוא בעצמו היה מגיש לי הכל בשמחה וטוב לבב, ותמיד היו אורחים אצלו בבית.

(5) עיין ברכות יז, ריב"ז היה מקדים שלום לכל אדם אפילו לנכרי בשוק. ויש לחדש שהרבותא על נכרי בשוק, דמיירי בגויים המוניים לא במכובדים, ואפ"ה גם להם הקדים שלום.

אמת – לפעמים בהלכה היו מקשים על דבריו וכדו' ולא היה מתבייש לומר בפה מלא טעיתי! עם כל גאונותו וגדלותו, למרות שעם כל החריפות שלו יכול היה להפיל את דברי השואל ארצה!

לא היה אוהב הברקות בלימוד, רק אמת לאמיתה של תורה.

יש ספר חשוב מאד על הש"ס, תמיד היו אומרים לפניו בשיעור, הוא אומר כך והוא אומר כך, ולא היה מרוצה, והיה עושה תנועה בפניו כרוצה לומר שלא מקבל את הדברים מפני שלדעתו זה הברקות!

כל חייו הושתתו על האמת! יש צ'קים שצריך בעל הצ'יק לחתום מאחור, ואם אדם חותם במקומו אפילו רק רושם שמו מקבלים את הצ'יק, והוא לא היה מסכים בשום פנים ואופן אלא רק בעל השם גופיה שיחתום! דאי לאו הכי הוי זיוף!

הוא לא היה אומר אף פעם, "באמת", שזה לשון שבועה, אלא היה אומר, "באמיתות".

היה אומר, כל אחד והאמת שלו! זאת אומרת שכל אחד חושב שהוא אמיתי, ונפק"מ לדיין שלא ימהר לומר, פלוני שקרן, מפני שכל אדם משוחד!

איש ואשה – פעם באה אישה לרב ומנהגה שהייתה מתפללת בדביקות וכו', עד שהרב קרא לה, והיא החלה מתלוננת על בעלה; פתאום התחיל לצעוק עליה שהיא אשמה, ואמר, יותר מדי את מתפללת ומתחסדת, ובעלה מסכן ולא היא!

פעם באה אישה והתלוננה שבעלה תמיד לומד, ואמר לי, תראה את המסכנה הזאת, היא רוצה בעל בבית, והוא לא מתחשב בה וכל הזמן לומד.

היה תמיד אומר לאברכים שהאישה עושה הרבה יותר ממה שחייבת ואין מה להתלונן עליה ועל זה צריך לכבדה⁶.

כמה פעמים באו אליו זוגות שהאחד דתי והשני חילוני ורצו להתגרש ואמר להם, שלא יעירו אחד לשני וכל אחד יעשה מה שמביין והעיקר לא להתגרש⁷, וכל זה מלבד במקרה שהבעל מכה את אשתו שאז היה אומר להתגרש! גם אמר, שאלה שלוקחים סמים אין להם תקנה.

פעם באו זוג ואבי הכלה עמם והחתן היה נראה כל כך נחמד, ונכנסו לרב ודברו ביניהם ולפתע הרב החל לצעוק עליו. אחר כך אמר הרב, תראה, המסכנה הזאת איך לקחו אותה? אתה לא רואה על הפנים שלו פרצוף של רוצח? התברר שאותו חתן היה מכה אותה הרשע ההוא, והוא בפקחותו רק הסתכל בפניו וראה הכל, ופסק להתגרש⁸.

(6) עיין בקובץ הלכות תלמיד חכם בהוצאת הגר"נ בן סניור שמתומללת דרשה של הרב מתוך הקלטה, ובה יש אריכות בענין זה.

(7) בזמנו לא היה חזיון נדיר לראות בני זוג שהאחד דתי והשני אינו דתי, כי גם הלא דתי היה בדרך כלל בגדר עייף וקצת לץ, אבל כופר ודאי לא היה, וגם בדרך כלל מכבד את מי שכן שומר.

(8) בימי השבעה כשסיפרתי זאת לידידינו הרב יהושע (ב"ר משה חי) שרבאני יצ"ו, אמר לי כי גם הוא שימש את הרב תקופה ארוכה, ופעם אחת היה מקרה כזה שהבעל מכה את אשתו, והיו מעורבים בסיפור רבינו והאדמו"ר מאמשינוב שליט"א, האדמו"ר

בדרך כלל היה פוסק לטובת האשה.

פעם אחת היו ריגונים על אחד שאשתו ב"מ וכו', וגדול אחד (שהיה קנאי גדול בדברים האלה) אמר לגרשה מיד בלי חמלה, אבל הרב אמר, לא! לא! אלא צריך לבדוק טוב טוב!

ידוע שהיה לו כולל יום שישי ולמרות שהיה לו בזה טרחה נשא בעול, ואמר שהוא מרוויח בזה ג' דברים, א. תורה. ב. שאברכים קונים צרכי שבת. ג. שלום בית, שאם יישאר בבית ביום שישי כל היום אוי ואבוי... רואים לאיזה דקויות היה נכנס. ואחר השיעור היו כולם עולים לכיוון השוק לקנות צרכי שבת בכסף הרב יחסית לכוללי שישי אחרים, שהרב היה נותן. והיו כאלה שאלמלא כסף זה איני יודע איך היו קונים לכבוד שבת.⁹

ארץ ישראל – כשחזר מניו יורק אמר, אבן אחת בבוכרים שווה כל ניו יורק!¹⁰

היה בקי בכל גבולות ארץ ישראל במציאות, ויודע בדיוק היכן כל מקום וגבול נמצא; כשהיינו נוסעים לטיול היה מצביע על מקומות המוזכרים במשנה, כגון בבקעה היה מצביע על הר מסויים שהוא הסרטווא שמוזכר במסכת ראש השנה שממנו מסמנים לגורפינא שהוא כבר בארץ ירדן.

היה בקי בכל זני הצמחים, וכשהיינו הולכים בטיול, היה אומר צמח זה הוא המוזכר במשנה בתרומות, וצמח פלוני הוא המוזכר במקום אחר.

במלחמת לבנון אמר, למה נכנסים לשם? הרי הם כמו זבובים!¹¹

כשכבשו את העיר העתיקה אמר, אם אתם נכנסים בשער שהערכים נכנסים ממנו להר הבית יש שם כמה עצים וכדו', אל תתקרבו אליהם! ואח"כ יש ככה ולא תתקרבו שאתם תכשלו באיסור כרת! ואמרתיו לו מאיפה כבודו יודע? ואמר שהוא זוכר מקטנותו שהיה רץ ומשתובב על חומות העיר העתיקה¹², וידע למעשה איפה זה מקום הר הבית ומקום המקדש מראייה

צידד לפשרה ולהשבת החיים למסלולם, ואילו הרב לא הסכים. האדמו"ר הגיע לבית הרב פעמיים, אולם הרב לא השתכנע ופסק להתגרש.

(9) חמי שליט"א מספר, כי החל לחשוב על רעיון כולל יום שישי בשנת תשל"ג בערך, ושיתף את תלמידיו ברצונו, וסמוך למחשבתו החל ליישם את רעיונו וטס לגיו-יורק ורכש לו שם מעריצים רבים, ובראשם הנגיד סול והבה אשר היה תורם ומתרים להגשמת האידאל של חכם בן ציון. זמן מה לאחר מכן, ביקש להרחיב את חזונו והכריז כי מי שיבוא בימי חול המועד וילמד, יקבל סכום נאה. אך לאחר הכרזתו בא אליו גיסו חכם ראובן שרבאני ואמר, כי שמע מספר אברכים אשר נשותיהם התמרמרו על זאת באמרום לא מספיק כל השנה איננו רואות אתכם, עתה גם בחול המועד לא נראה אתכם. ומיד הורה חכם בן ציון לבטל את התכנית ולבטל את הלימוד מפני טענתו.

(10) חמי שליט"א מספר כי היה זה לאחר שחזר מאיראן יחד עם דודו הגר"צ סימן טוב שליט"א, ואמר רבינו כל פרס לא שווה קדושת האבנים של בית ישראל.

(11) חמי שליט"א מספר, כי כשדיברו על סוגיית השטחים דאג מאוד, שאלו התלמידים להחזיר את השטחים, אמר לא יודע! לא להחזיר, לא יודע! אמר לו אחד מתלמידיו למה שלא נספח את כל השטחים. הביט בו ואמר, ומה יהיה אם כל הישמעאליים יעלו עלינו למלחמה, מה תעשה. ואמר טוב שלא שואלים אותי.

(12) כמדומני כי אבא הכ"מ אמר לי, כי חכם בן-ציון היה בילדותו שובב גדול. חבריו חכם עובדיה ע"ה כבר בילדותו היה מתמיד גדול ולא יוצא להפסקות, וכשהיה מתקשה באיזה מימרא היה יוצא לחצר, תופס ועוצר את חכם ב"צ באמצע ההשתובבות

בקטנותו. והוא לא מדד ולא היה נמצא שם, רק בראשו תיאם ומדד ממה שזכר בקטנותו.

בגד - אמר לי אתה לא יודע כמה דמים שיקעתי והקזתי עד שלבשתי פראק¹³. ומכל מקום המליץ לרמי"ם בשיבות שילבשו פראק.

לפעמים העניבה שלו הייתה הפוכה מרוב שלא שם לב!

בעלי תשובה - היה מקרב אותם ביותר.

ברכות ועצות - היה יורד במהירות רבה לעומק הענין ופותר אותה בקלות.

פעם היה דיון בבית משפט חילוני בעיה שלא הצליחו לפתרה, בענין חלוקת דירה וכדו', ובאו אליו ופתר את הבעיה בקלות.

הרבה פעמים היה מברך בלי ששם את ידו הקדושה על ראש המתברך, וגם אם היה מניח, היתה תלויה באויר ולא נוגעת בראש המתברך ממש, אבל לילידים קטנים היה ממש נוגע בראשם, ומסתמא היה לו בזה ענין.

גאונות - אמר לי כי אף פעם לא הכין דרשה, אלא כשהיה בנסיעה למקום הנדרש, היה פותח חומש וקורא פסוק מהפרשה ומפלפל בעיונו ומכין דרוש נפלא¹⁴.

הלימוד שלו בכל נושא, אינו נפ"מ לנושא עצמו בלבד, אלא לכל התורה כולה.

פעם רצינו אני וחבירי חכם יעקב זכריה שליט"א¹⁵ להוציא מחידושי על מסכת תרומות, והיה בהם דברים נפלאים בכל חלקי התורה, ולא איסתייעא מילתא להוציאו אז.

ושואל אותו, מה הפשט במימרא זו, והיה אומר לו מיד וממשיך במשחק הילדים. כשבגר יותר לקח את כל מרצו לעמל התורה, והיה מתמיד עצום. פעם היתה הפגזה גדולה על שכונת הבורכים ואביו דאג לשלומם מאוד, והלכו לחפשו ומצאוהו באחד מבתי הכנסת בשכונת הבורכים, עסוק ורוכן בעיון רב על תלמודו, ואינו שם לב לנעשה סביבו. דודנו הגר"צ סימן-טוב שליט"א אמר לי, כי בזמן ההפגזות בשנת תש"ח שהה עמו במקלט, וכל הזמן ראשו היה שקוע בלימוד לעומק, ואמר כי מילדותו הוא היה "עילוי".

13 ז"ל הגאון רבי יהודה עדס, הובא בספר תפארת ציון, עמ' קי: "אני זוכר את הימים האלה כשבבית של אבי ע"ה ישבו לטכס עצה איך לשכנע את חכם בן ציון שילבש איצטלא דרבנן, היה אומר אינני ראי, אח"כ לבש את זה יומיים שלש, ביום הרביעי רואים אותו שוב עם מעיל קצר, ואח"כ בשבת רואים אותו עם מעיל קצר, הוא לא יכל להשלים עם הענין הזה שהוא ראי לאיצטלא דרבנן. כאן נמצאת הנקודה שאנחנו בני התורה צריכים ללכת בעקבותיו, הוא שנא את הפרסום וסלד מזה", עכ"ד.

שח הרב יהושע (בן הגאון רבי ראובן) שרבאני שליט"א, כי סבו הגאון רבי יוסף שרבאני, רוב ימיו לא עטה פראק אלא חליפה פשוטה, ולפתע בשילהי ימיו החל ללבוש פראק. הסיבה לכך היתה כי אחת מסיבותיו של חכם בן ציון שלא לעטות פראק, מפני שחמיו הגר"י שרבאני הנ"ל לא עטה פראק, וטען חכם בן ציון איך אני אלבש פראק ואילו חמיו הגאון לא לובש, זה לא יתכן. ומפאת טענה זו החל חכם יוסף שרבאני לעטות פראק, בכדי שחתנו חכם בן ציון לא יבוש לעטות ע"ע פראק.

גם למו"ר ועט"ר הגר"י מעלם, לקח שנים מרובות להיכנע וללבוש פראק, עד שנות השמונים שלו היה לובש רק בן כתלי הישיבה בתאנה שאלו הם "בגדי עבודה", ואילו לאחר צאתו מהישיבה לבש את שחפץ. פעם שמעתי שבהתחלה ביקש מרעיייתו שתחייט לו את הפראק ותמעט את ארכו לכדי חליפה.

14 (המעין בדרשותיו שבספר תפארת ציון, יראה כי הרב היה דורש בדרך הקדמונים, הכל לפלול בגמרא ופוסקים, ומהם ועל פיהם עובר לפרש את הפסוקים.

15 (ידיד נפש של מו"א הכ"מ מגיל ארבעה עשרה, ועד יומו האחרון, ראש ישיבות לב אליהו, שם אבא העמיד תלמידים עד ימיו האחרונים זצ"ל.

פעם שאלתי אותו מהיכן כבודו יודע כל התורה בעיון למעשה ובכל נושא אפי' הנדיר ביותר כגון סריס חמה וכרות שפכה טומטום ואנדריגונוס לעומק¹⁶. ולפי מה שהצלחתי והבנתי מדבריו, הוא היה לומד לדוגמא ש"ך ארוך, לא היה צריך לקוראו כולו, אלא מתחיל את הקטע הראשון והיה תופס מיד את כל דבריו.

וכן בכל דבר התפיסה שלו היתה ממש פלא¹⁷.

לא היה שייך לעבוד עליו (איך שאומרים); החריפים והרמאים הכי גדולים לא היו מצליחים עליו.

פעם, מאן דהו התקשר אליו והסביר לו שהוא רוצה לעשות טבלה מסויימת וכדו'. פתאום החל לצעוק עליו בטלפון כי מה שהוא עושה זה גזל, ושלא ישקר אף אחד.

יש אחד שהיה מראשי הטוענים הרבניים בארץ, ובאו אליו המתדיינים ואמרו כי הם רוצים אותו לטוען רבני בבית הדין. שאל אותם מי הדיין? א"ל חכם בן ציון. אמר להם, חבל לכם על הכסף, בין אם אבוא בין אם לא אבוא הוא יוציא את האמת לאור, וא"א לשקר עליו כלל.

הוא היה תופס במהירות, ואיך שבאו לפניו לדין כבר ידע מיהו השקרן ומיהו הדובר אמת. פעם שאלתי אותו א"כ כבודו נוגע בדבר? וצחק.

16) בתי הדין הארציים היו מופחדים לפסוק בענינים אלו כי הם דיני נפשות (עיין אה"ע סי' ה). והיו שולחים אליו, והוא ברוב ביקאותו וידיעתו העמוקה פסק במה שאף אחד לא הסכים לפסוק, והיה בודק אותם מכריע ופוסק. דבר זה הפעם והקסים את אבא ועל כן שאלו מה ששאל.

מורי ורבי הגאון המובהק ח"ר שלום רפאל הכהן לרפ"ש, שח בשיעור, כי פעם נסע חכם ב"צ לניו-יורק והחלו לשואלו שאלות בהלכות ע"ז, והיה מכריע ופוסק מיד. ושאל אותו איך יתכן, מי יודע היום לפסוק בהלכות ע"ז הלא מצויות? וא"ל כי היו לגנדי עיניו הלכות ע"ז לרמב"ם, והיה מפלפל ושוקל כל דבר לגופו ופוסק.

עוד סיפר מו"ר הג"ל הידוע בכח עיונו הישר (מגדולי תלמידי רבינו הגר"צ, ואמר עליו כי בעינו הוא כוונתה. כשהיה שואל את חכם בן ציון, היה מאדים חכב"צ מעומק שאלותיו) כי פעם עיין קטע מוקשה מאד בחזו"א במשך שעותיים ולא עלה בידו לפותרו. הגיש את הספר לפני חכם ב"צ, הרב שם אצבע בתחילת הקטע ובמהירות עצומה הוריד את אצבעו לאות קריאת כל הקטע, ובסוף גם סימן בידו כי הוא לא מסכים. הוא מאד אהב לעיין בחזו"א ולפלפל בו, ואומרים שבבחרותו היה אצל החזו"א ולא הסכים עמו בהלכה מסוימת, וכשיצא אמר החזו"א אודותיו "אבא שאול תנא ופליג". כמה פעמים נחלק עם "חכמי בני ברק" כלשונו בהבנות בחזו"א.

17) חמי שליט"א מספר, כי לא היה כמו חכם בן ציון אלוף בהמצאות מחודשות. לפני כחמישים שנה שאביו של הרב בסוף ימיו היה יושב בבית בקושי יוצא ובקושי רואה, שאל הרב את חמי, האם אפשר לרכוש טייפ וקלטות, ויקליט הוא בהם משניות והלכות עם הסבר קצר למען אביו. א"ל חמי למה לא, ודאי אפשר, אם מקליטים שירים למה שלא יוכלו להקליט ד"ת. ואכן אמר ועשה, הקליט לאביו את שחשב. ולדעת חמי שליט"א, היה הוא הראשון שחשב על הקלטת ד"ת ע"ג קלטות, עד אז זה לא היה בגדר חלום אפילו.

עוד סיפר, כי פעם נוספת ניגש הרב אליו ושאלו, האם ניתן למצוא זכוכית מגדלת בעלת היקף גדול מוהרגיל. א"ל חמי אולי יהיה ניתן להזמין ממפעל, אולם לשם מה כב' נצרך לזה. אמר לו כי הוא מעוניין לשים על יד נרות חנוכה את הזכוכית מגדלת הג"ל בכדי שיראו מרחוק טוב יותר את נרות החנוכה.

עוד סיפר, כי אחד מבני משפחתו היה עובד בעבודה מחליקה, ותשעה באב אחד חל ביום חמישי, והיה צורך גדול לעבודה לכבוד שבת. ושאל את הרב האם יוכל קרובו לנעול נעלי עור עם פרסות כהרגלו למען לא יחליק עם נעלי גומי, בפרט שאין לו מטרות הנאה אלא מטרותיו שלא יחליק. וא"ל חכם בן ציון שאין להתיר, ונתן רעיון נהדר, תאמר לו שיחבוש גרב על גבי נעלי הגומי וכך לא יחליק.

פעם למדנו לפניו בשיעור, ובאמצע מהלך הסוגייה עשה איזה תנועה קלה בעיניו ומיד המשיך. אמרתי לו מה קרה שכבודו עשה ככה, ואמר לי מה אכפת לך? אמרתי לו בכל זאת, תורה היא וללמוד אנו רוצים, וא"ל טוב אני אגיד לך. לפי מה שהסברנו עתה עלתה לי פירכא על דברי מורנו ורבנו המורה (=מרן הגר"ע עטיה) ומיד תירצתי, בסדר? הלאה! ומיד המשיך בשיעור¹⁸.

לא זכור לי שמישהו בשיעור הצליח להפיל דבריו, ומה שתחשוב אפי' תהיה גאון¹⁹ הוא כבר חשב עשרה צעדים קדימה.

פעם אמר שיעור ואחד השומעים העיר מידי פעם כי דברי הרב הם נגד הב"ח! ובסוף מרוב להט ריתחא ידיה אמר, אז אני חולק על הב"ח! ויהי לפלא.

היה לו כח סברא עצום גם נגד גדולי האחרונים. אם הוא היה מבין פשט מסויים במרן, לא יעזור כלום, תביא מי שתביא.

סיפר שפעם היה ברכב ונתבלבל הנהג בדרך, וא"ל הרב תכנס כאן, תפנה שם וכן הלאה והגיעו להיכן שצריכים להגיע. ושאלו אותו איך כבודו ידע, ואמר בפשטות ע"פ הכיוונים של השמש.

הגאון רבי בצלאל ז'ולטי²⁰, היה מעריך אותו מאוד, אני זוכר פעם אחת בא במיוחד עם דיין נוסף כדי לשבת ולדון עם מורנו ורבנו²¹.

שהיה קורא בתורה, אמר לי שהרבה פעמים לא יצא לו לחזור ולהכין, ובכל זאת היה קורא בדקדוק ע"פ הבנת הענין והמשקל²².

18) חבירו של אבא הגאון רבי בועז כהן שליט"א, ר"מ אור החיים, סיפר כי היה עד לזה וגירסתו שונה, הגרב"צ החל לפתע לנגן באמצע הסוגייה, והתלמידים לא העזו לשואלו דבר; אבא פנה אליו ואמר מדוע כבודו מנגן? ואמר לו כי ע"פ תירוצם של התוס' עלה לו קושיא ע"ד רבו הגר"ע עטיה, ובשעה שניגן עלה בידו תירוץ. הוא החל לומר לאבא את כל המהלך ופלפל עמו בארוכה על זאת, ושאר התלמידים לא הבינו את שיגם ואת שיחם. בכלל, אמר הרב"ג הנ"ל, כי אבא היה היחיד אשר הבין את הגרב"צ מיד ולעומק והיה מפלפל עמו ארוכות, וראה להלן בתולדותיו.

19) ואבא הכ"מ היה גאון.

20) המשגיח הגה"צ רבי מאיר חדש העיד עליו, ששיבת חברון לעולם לא תזכה יותר להוציא עילוי כמותו.

21) שמעתי ממור"ר הגאון חכם שלום רפאל הכהן לרפ"ש, כי כשהיה חכם בן-ציון בשנות השלושים שלו, היה דיון של גדולי הדיינים בישיבה, ובכללם הרב ז'ולטי, ולפתע החל חכם בן-ציון לגלגל בפניהם את כל החו"מ עם הנושאי כלים בהיקף עצום ובעיון רב, ונבהלו מפניו על המראא הנורא הזה שאברך כה צעיר ללא חזות רבנית מגלגל הכל על לשונו בעיון רב, ומאז חשק בו שיהיה לדיין כידוע. הרב ז'ולטי העריך את חכמי פורת יוסף, כשדודנו יצ"ו אחד מבני הישיבה, בא לפניו וא"ל כי הוא רוצה לעזוב את הישיבה לטובת אחת הישיבות המפורסמות והגדולות בירושלים, אמר לו הרב, תראה, את פורת יוסף אני מכיר וידוע כי יצאו משם גדולי עולם, את הישיבה המפורסמת שאתה חושק בה אני מכיר ואיני יודע איזה גדולים יצאו ממנה, והדברים נוראים למבין. בספר קול חוצב על רבי שלום שבדרון זצ"ל, נאמר שהעיד על חכם ב"צ כי מוחזו לא שייך לדור הזה, ובכל זאת היה עניו גדול ופעם אחת קם ופינה כסאו מפניו.

22) כנראה שלא היה אחר שם לקרוא, עיין מושב"ב סי' קלט, אות ב. בתנחומא (בבב"ב פ' יתר, אות טו, נאמר: "אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ואחרי כן ויאמר לאדם (איוב כח, כז-ח). למדך התורה שאם תהיה בן תורה לא תהא רוחך גסה לומר דבר לפני הציבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים שלשה פעמים. מעשה רבבי עקיבא שקראו החזן ברבים לקרות בס"ת בצבור ולא רצה לעלות. א"ל תלמידיו רבנו לא כך למדתנו, כי היא חייך ואורך ימים, ולמה נמנעת מלעלות. א"ל העבודה לא נמנעתי מלקרות אלא על שלא סדרתי אותה פרשה שנים ושלשה פעמים, שאין אדם רשאי לומר ד"ת לפני הציבור עד שיפשוט אותו שנים שלשה פעמים בינו לבין עצמו...".

גמילות חסדים - היה לומד בספריית הישיבה בספרים ישנים ממחברים של דורות עברו, והיה אומר כי רוצה לגמול עמהם חסד וללמוד בתורתם, ולא להשאירם כאבן שאין לה הופכין.²³

הנהגה - היה אומר מה שאתם עושים לרב שלכם, התלמידים שלכם יעשו לכם.

מרגלא בפומיה, מצוה להקביל פני רבו ברגל, כלומר תעמוד ברגליך ותלך, אל תתעכב ואל תטריח.²⁴

הסתכלות - פעמים שבהסתכלות שלו על אדם, היה מטיל עליו מורא ופחד.²⁵

זמן - היה אומר כי יש הרבה זמן בחיים לקנות תורה, רק צריך לדעת איך לנצל אותו.

זריזות - היה אומר שבסעודות ואפילו סעודת ליל שבת וכדו', היה לוקח לו שבע דקות.

חלומות - היה אומר אפילו אם אראה כי שיניי נפלו בחלום²⁶ לא אצום, שהחלומות של ימינו רובם ככולם הבל הם.

חזרות - עם כל גאונותו היה יגע הרבה בחזרות מאד.

היו מסכתות שהיה יודע סיקה.

חכמה - תמיד היה מספר את המעשה בחכם אחד שבאו לפניו שני ניצים, הראשון טען מה שטען, וא"ל הרב אתה צודק. בא השני וטען מה שטען וג"כ אמר לו אתה צודק. אשת הרב שמעה את הדיון ואמרה לו איך אתה אומר לראשון כי הוא צודק ואח"כ גם לשני אמרת שהוא צודק? אמר לה הרב גם את צודקת. והיה צוחק ושמח הרבה במעשה זה.

פעם באחד משיעורי ההלכה, אמר לו תלמיד אחד שיש איזה אחרון שחולק על מה שאמר הרב. א"ל הרב לא יכול להיות, תביא ונראה, והביא לו ספר של אחד מגדולי דורנו. וא"ל הרב, גברא אגברא קא רמית!? אני שיטתי כך והוא שיטתו כך, מה אתה מקשה, אני חשבתי שזה אחד מרבותינו האחרונים, ולדעתי אין דבר כזה באחרונים, ולכן אמרתי מה שאמרתי.

פעם שלחו לו חכמי ישיבה אחת 60 קושיות על פסק אחד שלו בענייני טריפות, והוא לא רצה

סיפר לי מו"ר הגאון רבי שלום רפאל הכהן לרפו"ש, כי היה חכם בן ציון קורא לאט ובהטעמה רבה את התורה, כי היה מחדש חידושים תוך כדי קריאתו.

(23) ואני זכיתי וראיתי בספרים הנ"ל את ציוניו בהם, היה מקפל נייר ושם כסימן.

(24) שמעתי מחמי שליט"א, כי בחור אחד שאלו, כי יש בידו סכום כסף, ומסתפק אם לרכוש בהם ש"ס או שלחן ערוך. א"ל הרב כי יקנה בזה כובע חדש וחליפה חדשה, והסביר כי את הספרים החשובים הנ"ל עוד יקבל מחמיו וכדו', אולם אם ילך מרושל מי ירצה לקחתו לחתן.

(25) בפעם האחרונה שביקרו את הרב זצ"ל, היה זה בליל פורים תשנ"ח, והרב היה עם הראש מוטה למטה כדרכו בתקופת החול. לפתע הגביה את ראשו והחל ממשמש בזקנו ומביט לעברנו חושב ומביט. אני זוכר שאבא ברח מרוב אימה ממורו ורבו, ואמר לו כי בשעה זו היה רואה הכל על האדם, ויתכן כי ידע שזו הפעם האחרונה שנראה אותו.

(26) חלום קשה ביותר כדאיתא בפרק הראוה.

לענות להם. אמר אז, וכי אני מסביר כך את הרשב"א הלא הרב המגיד כך הסביר דבריו, וכך דחה דבריהם אחת לאחת ולא רצה בכלל להשיב להם. כמו כן הקפיד ששלחו לו במכוון מספר עגול של שאלות להגדיל את המדורה, והיה אומר זו לא צורה של הנהגת ת"ח.

פעם אמר שהלימוד היום, הרבה הוא על מנת לקנטר ב"מ.

בהזדמנות אחרת אמר, שיש שיודעים הרבה תורה, אבל לא יודעים ללמוד נכון.

היה אומר בשם מרן רבי עזרא עטיה, שבדור המשיח יהיו הרבה ת"ח כמו שומשום, וד"ל.

פעם שלחו חכמי ישיבה אחת שאלה במעלות חום בשבת, ואמר אני לא יודע מעלות לא מעלות, אני יודע רק שיר המעלות, ולא רצה להשיב להם מסיבותיו שלו [כנראה קשור לכל הנכתב קודם].

פעם אמר לי, בעבר היו מזלזלים בי, היום עשו אותי נביא.

בהזדמנות אחת נכח באיזה אירוע ואמר איזה חידוש עמוק כדרכו, והיה שם גדול אחד ועשה תנועה כביכול מה הרב בכלל מחדש הרי זה דבר פשוט. אמר, אותו גדול לא הבין בכלל הקושיא כדי שיהיה צריך תירוץ!

חסידות - כל דברי החסידות שבהלכה היה מקיימם, לדוגמא היה בולע מצה שתי כזיתות יחד.

היה מצניע את מידת חסידותו והיה נראה כאינו חסיד.

חסידות - היה אומר שתורת החסידות באה לתת חמימות לאשכנזים שבטבעם קרים הם. לספרדים יש חמימות טבעית, ואם יכניסו עצמם לתורת החסידות יתחילו להיות מרקדים כאילים (מפי מו"ר הגאון חכם שלום רפאל הכהן לרפו"ש).

חמיו - היה מכבד מאד את חמיו והיה הולך אצלו הרבה והיו לומדים יחד. כמה פעמים הזכיר אותו בשיעורים.

חשק - כשהיה עובר ליד בית מדרש שבוקע ממנו קול תורה היה מתלהב מאד.

פעמים שהיה בא בבוקר מוקדם לאולם של האברכים בישיבת פורת יוסף, והיה יושב במזרח ולומד בחשק גדול, וכך היה מאיר ומזהיר ומעיר את כלל האברכים לחשקת התורה בהתמדה.

כשהיה יוצא באמצע השיעור לצרכיו וחוזר, כבר בכניסתו לכיתה (=חדר שיעורים) היה אומר, אז אמרנו כך וכך. כולו היה חשק ואש להבה לתורה.

אפילו בלימוד המוסר שלומדים בישיבה בשני וחמישי בבוקר קודם השיעור, פעמים שהיה אומר מספיק התבטלנו והיה מתחיל מיד בלימוד. היתה לו אהבה אדירה ללימוד²⁷.

(27) מאידך כשהיה ענין מיוחד או בימי התשובה, היה מסכים שילמדו מוסר כמה שעות ברצף. בעבר היה בידי מכתב בכ"ק של מרן רבי יהודה צדקה, מיום ד תשרי תשל"ז, ותורף דבריו: כי הסכים יחד עם הר"ג בן ציון א"ש שליט"א, שהיום משעה 9 עד שעה 21 וחצי ילמדו מוסר, וכל אחד יפשפש בדרכיו עד הסוף, והוא אישית המליץ ללמוד הלכות תשובה, והעיקר לתקן, עכת"ד.

טבילה - היה אומר, יש דברים שהם לא מצוה דאורייתא, אבל הם דברים מאוד מאוד חשובים, כגון טבילה, שמביאה גם לידי שמחה.

טובה - אדם שעשה לו טובה, לעולם לא שכח לו אותה.

ישיבה - היה אומר מי שיכול להיות בישיבה בלי לחץ ועומד מעצמו בסדרי הישיבה זה בסדר, אבל אם לא יוכל, ילך לישיבה עם משגיחים צמודים וכדו'.

כבוד חכמים - היה מכבד מאוד את חכמי ישראל, כמה פעמים ראיתי כי חכם עובדיה ע"ה בא אליו לבית, והרב היה פותח לו בעצמו את דלת הרכב.

פעם בשיעור, תלמיד אחד התבטא כלפי הגרע"י כי הוא מיקל וכו', והתחיל צועק עליו וכי בגלל שהוא בר פלוגתא שלי מותר לך לזלזל בת"ח.

פעם גדול אחד התבטא ברבים כלפי גדול אחר דברי מחלוקת, והייתי עם הרב בחדר ונפלט בפיו שהוא בעל מלחמות, ומיד התנער והפסיק את דיבורו, ועשה תנועה כמצטער שבכלל דיבר. אמר כי הוא מכיר באותו גדול שהנ"ל דיבר עליו כי הוא צדיק וקדוש, ומה הוא רוצה ממנו.

לימוד - היה אומר, אדם ישאר ללמוד ולא יעזוב אף פעם, וה' יעזור!

סיפר לי שאחר חתונתו לא רצה ליהנות מכסף הקדש, והלך לעבוד מעט (כנראה בהוראה), ובישיבה ראו שהוא לא מגיע, ובאו אליו רבינו עזרא עטיה ורבינו יהודה צדקה ושכנעו אותו לחזור, וכך היה.

לימודו - עיקר לימודו היה בראשונים. לא השאיר קושיא של תוס' על רש"י; לא השאיר קושיא של רבי עקיבא איגר ולפעמים בכמה דרכים. היה מסביר את הסוגיא בדרך אחרת והכל נפתר, עד כדי כך שהיינו אומרים מה בכלל הקשו תוס' על רש"י, ומה בכלל הקשה רעק"א.

כל קושיות מהרש"א על מהרש"ל יישבם²⁸.

מה שכל זה לא נכתב בספריו המודפסים, כי לא היה שייך לתפוס את כל מה שאמר בשיעור.

פעמים שיש בסוגיא שיטת רש"י, ר"ת, ריב"ם, רמב"ם, היה מוליך את כל הסוגיא כל אחד לפי שיטתו הוא.

האחרונים שהיה מזכיר בדרך כלל בשיעור, כמובן מהרש"א, מהרש"ל, מהר"ם ש"י וכדו', פני יהושע, רעק"א. ולא סתם הזכירם ביבשות, כל אחד אחד עם דיון עמוק בדבריו, ולא תמיד

אולם יתכן כי ביטל דעתו בפני חכם יהודה וכנודע.

(28) עיין בשם הגדולים ערך מהרש"ל, ובהסכמת החת"ס לספר צהר לתיבה. גם בספר אור יקרות לרבי מאיר יצחקי רבה של קושטא, רובו ע"ד העיון, ומתעמת הרבה עם מהרש"א ומצדיק את מהרש"ל. ולפלא שאפילו בחידושי מהר"ם אלגאזי על קידושין, שהביא בספר רוח אליהו לרבי אליהו חאקו, מכנה את מהרש"ל בשם רבינו הגדול מאור הגולה, ומצדיק הגהתו מעל השגת מהרש"א.

הסכים וכאמור.

מהאחרונים שמאוד אהב להביא, היה בפרט ספר שער המלך, לא יודע אם היה שיעור שלא הזכירו; ולעתים הזכיר את מהרי"ט, משנה למלך, מחנה אפרים, מהרי"ט אלגאזי, חקרי לב, רב פעלים, וחזון איש.

בסוף השיעור היה כמעט מתעלף מכח העיון ולהט הלימוד, ולא היה מסוגל להבין איך יש רבנים לומדים ברצף שמונה עשרה שעות, והייתי אומר לו כי הם לא לומדים כמוהו.

מחלוקת – אם היה יודע שיצא מחלוקת מדבר מסויים, אפילו אחד למיליון, לא היה מכניס את עצמו לכך.

הוא ידע מה זאת מחלוקת. היו באים אליו הרבה בעל דינים וצעקותיהם גדולות, והוא ידע להשקטם.

פעם כתבו מודעות כנגד הרבנים בפורת יוסף, והתלמידים רצו להגיב במודעות רחוב ועל גבי העיתונים, ואמר להם שקט! אל תגיבו ואל תדברו מאומה, אתם לא יודעים מה מחלוקת יכולה לעשות.

היה מתרחק ממחלוקת כמו מאש, והיה יודע להתחמק מכל מיני מחלוקות ואומר איני יודע.

פעם תלמידים דיברו כנגד הציבור הדתי-לאומי, ואמר להם למה מדברים, הם שיטה אחרת ואתם לא תדברו.

מחשבה – היה אומר מי שמדפיס על דף לבן יתן את הדין²⁹.

מידות – תמיד אהבתי להסתכל במידות הנעלות שלו יותר מהגאונות שלו. הוא שבר את כל מה שצריך לשבור, הכל לפי התורה. עם אהבת ישראל, רחמנות גדולה, ביישנות, הוא ממש נולד עם זה.

אם היה אדם בוכה, אשה בוכה, היה מוכן לעשות הכל בשבילם.

פעמים שלא היה רוצה כבר לחזור לתלמיד על הסוגיא לרוב חשקו רתיחתו ותפיסתו המהירה בלימוד, אבל אם היה התלמיד אומר, כבוד הרב אולי בכל זאת וכדו', היה מרחם עליו וחוזר לו, למרות הקושי הנפשי העצום שהיה לו בזה.

פעמים שמרוב רתיחתו היה מעמיד את השואל, היה גוער לפעמים ואומר אתה עושה לי תקר בגלגל. וכל זה לא מכעס ח"ו, אלא מרוב תפיסתו המהירה והעצומה, ואם היה חושש כי התלמיד נפגע, היה מבקש ממנו מחילה לאחר השיעור.

שהוא היה צריך לגעור ולצעוק, זה היה גם לקרובים ביותר אליו אם ראה קצת סטיה מהאמת, וזה ממש גדלות ואמיתות.

(29) הדף הלבן הבוהק מוזזיר אור וגורם לעינים לכחות.

ממוזן - היה אומר, אדם שמברך אנשים ולוקח כסף, זה ספק גזל. ואם היו רוצים לתת לו, היה אומר תתרום לכולל, לא לי.

מנהג - היה אומר לבחורים, אתה תימני, תחזיק במנהג אבותיך ולא תשנה.

היה מזכיר תמיד את דברי הרמב"ם שהמנהג והמעשה הם עמודים גדולים בהוראה.

עוד אמר, אם אתה משנה ממנהג אבותיך אתה מזלזל בהם, לדוגמא לקרוא בהפטרה מתוך תנ"ך שלם מיאן בזה, ואמר אבותינו נהגו בחומש.

משיח - בשנת תשנ"ב [תש"ן] אמר לי אתה לא מרגיש שהמשיח עומד להגיע? אמרתי לו לא. הוא ממש הרגיש בזה ולא זכינו³⁰.

נטילה - יש בעיה ידועה כשאדם יוצא משירותים ורוצה לאכול איך יטול? היה אומר שהיום אין בעיה, ישטוף בברז ויברך אשר יצר. ואח"כ יטול בכלי ויברך ענט"י.

הוא עצמו לא היה נוטל בכלי לאחר שירותים. גם חכם יוסף עדס זצ"ל היה צוחק על מי שנוטל בכלי, וכן ראיתי להרבה גדולים.

נקיות - פעם קנה דירה בגוש שמונים, והיה אדם נוסף שהיה מעוניין בדירה, ובסוף הרב זכה בקניה; וכמה פיוסים וממון שלח לאותו איש עד שנתרצה לגמרי.

תמיד שהיה נכנס להתפלל או שהיה נכנס לשירותים באיזה מקום, היה שם כסף בקופה ואומר, לא עולה כסף לנקות, לא עולה חשמל, בלאי ספרים, תשים כסף.

פעם התארחנו בבית הארחה בחצור בישיבת גור, ואכלנו שם, ואחר הסעודה כולם הלכו לדרכם, כל אחד ועיסוקו, והרב ראה שהצלחות והכוסות מלוכלכים וללא סדר, עמד הוא בעצמו ושטף אותם והחזירם למקומם, כדי שהכל יהיה מסודר כמו קודם האכילה, ולא יטריח את בעלי המקום.

סליחות - היה אומר, מרן כותב עמוד השחר! ולא היה נוחא ליה שעושים בחצות הלילה וכדו'³¹.

ספריו - כשיצא אור לציון ח"א, אמר לי מה אתה אומר על הספר שלי... רואים גם את ענוותנותו העצומה וגם את האהבה לחידושי תורתו³².

(30) מכאן יש ללמוד על מידת האמת של אבא וישרותו, שהרי תלמיד מן השורה שרבו גדול הדור אומר ומפרסם כן בעולם (יש אנשים בחו"ל שמכרו את דירותיהם) היה מגדיל את דבריו מן הסתם, ואומר בוודאי כבוד הרב זה מורגש היטב. יש מוסרים שזקן המקובלים ח"ד יצחק כדורי זצ"ל אמר שמרן הגרי"ח בירך אותו לאריכות ימים, ושלל יראה רופא, ושיראה את המשיח. בשנה ההיא שחכם בן ציון אמר כן, אמר חכם יצחק ראיתי את המשיח במעורפל. ואין לנו עסק בנסתרות.

(31) גם אבא הכ"מ לא אהב מקומות שמדלגים קטעי סליחות ולא מקומות שמתפללים בחצות וכ"ש ביום.

(32) ידוע בשם הגרש"ז אויערבאך, כי סיפר שאחר שבעל הלשם קיבל מכתב ברכה מפואר ממרן הגרי"ח על חיבורו [ויש מספרים כי כתב לחכמי בבל בירושלים שילבשו בגדי חג ויעשו לו "שורות" כשיוצא מביתו], אמר בעל הלשם כי לו ידע כמה ספריו חשובים היה כותב עוד מספר חלקים. ואמר הגרש"ז שיש ללמוד מכאן שגם אנשים גדולים צריכים עידוד. אגב, אבא הכ"מ היה מתכעס כשהיו אומרים כי את אין שמא דמריה חתים על ספר אור לציון, והיה אומר אני למדתי אצלו בשיא

ענוה - היה אומר, למרות שדעתי בהלכה מסוימת כך, אם רוב חכמי הדור חולקים עלי, אני מבטל דעתי מפני דעתם.

פעם רצו להוציא שיעור שלו בנושא מסוים, ולא הסכים עד שישאלו את שכנגדו.

אמר לי שאף פעם לא חשב לכתוב, כי חשב שהוא אומר דברים פשוטים, לא חידושים.

פוליטיקה - היה אומר, דעתי לא לבחור אך אני רוצה לפסוק בזה³³.

לא היה רוצה שיהיה במוסדות שלו אפילו ריח של פוליטיקה, ואפילו בשם המוסד בלבד.

פרנסה - פעם מסרתי שיעור, ובא אחד ואמר לי שהוא עובד כל יום משלוש לפנות בוקר עד עשר בבוקר, מה יעשה עם ק"ש ותפלה? אמרתי לו בא לחכם, ושאל אותו אעזוב את העבודה? אמר לו הרב לעזוב פרנסה??? חס ושלום! אלא, לקרות קריאת שמע אתה יכול, ואחרי העבודה תברך ברכות ק"ש ללא שם ומלכות.

פשטות - פעמים שהבחורים היו יוצאים לטיול והיו משחקים בכדור-רגל, הרב מידי פעם היה צופה בהם ואומר, פלוני חלוץ טוב, אלמוני שוער טוב וכן הלאה³⁴.

צניעות - פעם בקשו למנותו רב ראשי, ולא ידע מה לעשות. בסוף אמר, תגידו להם שאני נטורי קרתא, וכך זה נתבטל, כי כששמעו כן מיאנו ברבנותו. ואכן היה במובנים מסוימים תלמידו של הגאון רבי צדקה חוצין³⁵.

בתחילה אפילו קרובים ביותר לא ידעו מיהו, עד כדי כך שהיו צריכים לשאול אותי אם הוא באמת כ"כ גדול כמו שאומרים, מפני שהיה צוחק עמהם ומתנהג עמהם בפשטות.

קללה - מעולם לא קילל שום אדם.

רבי יהודה צדקה - תמיד הרב והוא היו מכוונים לאותה דעה, ממש פלא. ובישיבות צוות

(תשל"ט-תשמ"ה בערך, וכן עוד מספר שנים לאחר מכן מידי שבוע) ואני זוכר את רוב הפסקים הכתובים שאמר בע"פ! וטען כי אנשים שמחפשים מריבות הלכו וחרחרו ריב. מאידך שתלמיד היה נראה כבז במקצת לדברי הגרע"י, היה אומר, מה הם יודעים מי הוא, נראה להם שיכולים לחלוק עליו כאילו הוא כלום. אבא היה איש אמת, לא שייך למחנה מסוים, דיבר את האמת, סולת נקיה מרבותיו בישיבת פורת יוסף.

(33) יש תמלול מקלטת שמסביר את שיטתו מדוע לא לבחור. ושמעתי ממי ששמע את הקלטת, כי מי ששאל את השאלה אם מותר לבחור או לא, היה אבא הכ"מ! והוסיפו ואמרו ששום תלמיד לא העיז לשאול בעניינים אלה לבד מאבא ובודדים נוספים. אכן אבא לא הצביע בשום בחירתו, ומיין להסכים שדעתו של רבו תשתנה בעקבות מצב שונה. אני מבין שדעתו היתה כי דברי חכמים כמסמרות נטועים (עין חגיגה ג, ב) ואם רבו אמר את שאמר הוא חשב עד הסוף ואת שלל האופציות העלה בדעתו, ואם היה חילוק כל שהוא, לא היה אומר כן.

(34) חמי של"ט מספר כי פעם הפצירו בו תלמידים בחכם בן ציון כי הם למדו כבר זמן רב וכי הם רוצים לפוש מעט באקווה בלה (כיום עין חמד) ולהתאורר. הרב הסכים, לקח עמו שו"ע קטן, ישב על הדשא והחל לומד. לפתע הגיעו קבוצת צלמים והרב נבהל, חשש שיצלמוהו ויפרסמוהו ולא היה רגוע כלל. לאחר זמן מה עזבו את המקום ונרגע, אמר, ברוך שעקר ע"ז מארצנו.

(35) מאידך מו"ר חכם שלום רפאל הכהן לרפו"ש, אמר שהיה לו מהלך להיות רב ראשי (כמדומה בירושלים) כדי לשים בכל בית כנסת ת"ח שהוא ילמד את הבעלי בתים, וישלחו את בניהם לתלמודי תורה.

הרבנים, אם הרב היה פותח את פיו ראשון, היה אומר חכם יהודה צדקה כבר הורה זקן; ואם חכם יהודה דיבר, היה הרב אומר, ראש הישיבה אמר דברו (מפי מו"ר חכם שלום רפאל הכהן לרפו"ש, אשר ישב עמם יחד באסיפת הצוות)³⁶.

רבי מאיר - כשהיה מגיע לקבר רבי מאיר, היה רוקד משמחה, משא"כ בשאר קברים. ולדעתי היה ניצוץ רבי מאיר, שהרבה דברים שקרו לר"מ ארעו עמו, ואת ר"מ גם לא תמיד הבינו מרוב חריפותו³⁷, גם את הרב לא תמיד הבינו מרוב עומקו.

הרבנית - פעם למדתי עם הרב בבית, ואמרה לרב איזה יופי, הוא מזכיר בניגון הלימוד שלו את הרבנים של פעם.

היתה מבינה בגמרא ובהלכה.

היתה מכבדת מאד את בעלה ולא היתה מוכנה לזה שיזלזלו בו בכי הוא זה. פעם אמרתי לה כי איזה חשוב אחד זלזל ברב, ואמרה שצריך להפליא בו מכות, והיא צודקת גם ע"פ ההלכה³⁸.

כל יום שישי היה הרב לומד עם חמיו חכם יוסף שרבאני בספריית הישיבה, לפעמים כמעט עד הצפירה, והיא היתה באה בעצמה ומביאה להם לאכול שם.

כל אחד מהם היה תופס ספרים נדירים ולומד בהם, ואם יש בו חידוש מעניין היה אומרים אותו אחד לשני ומפלפלים בדבריהם, והם ראו ספרים שרבים וטובים לא זכו לראות.

רוח הקודש - פעם אשתי [ע"ה] נתקשתה לילד, ובאתי לרב באמצע השיעור, ואמרתי לו כבוד הרב יברך את אשתי שתלד, ואמר לי אולי ילדה כבר, וכך היה שילדה כבר זמן רב קודם, ויש מעשים כאלה לרוב³⁹.

36 חמי שליט"א מספר, כי פעם לאחר מלחמת יום הכיפורים עשו הרחבת כביש בהר הזיתים, והיה זה הרס לחלקה של גדולי הספרדים, ובא פעיל מאתרא קדישא באמצע השיעור של רה"י הגר"י צדקה להלהיבו ולעוררו על זאת וכדי שישלח בחורים להפגין. חכם יהודה הסתפק מאד מצד אחד כבוד המתים, מצד שני היה זה לאחר המלחמה הנ"ל, כשהיו עמי הארץ רואים בחורי ישיבות ברחובות היו סונטים בהם לכו לצבא, רק אנחנו צריכים למות למען הארץ, כדרכם כסל, אז עכשיו ישלח בחורים להפגין? יצא מזה חילול השם. א"ל תלך לחכם בן ציון, חכם ב"צ שמע והתלהב. אמר כי חייבים למחות על כבודם של מותים. עלו לחדרו של חכם יהודה ואמר חכם בן ציון את דברו. חכם יהודה ביקש את הפעיל לצאת ואמר את הרהורי לחכם בן ציון. חכם בן ציון שמע ועשה בידי תנועה כי הוא מבטל את דעתו. לבסוף יצאה הוראה כי מי שרוצה להפגין יכול ללכת, ושני בחורים בלבד הלכו להפגין.

37 עיין עירובין יג, ב.

38 עיין ב"ק קז, א.

39 סיפר מו"ח שליט"א, כי בשנת תשל"ג השכירו שלושה בחורים רכב ונסעו לצפון דרך הבקעה ללא כל הודעה מוקדמת מצדם. בבוקר של אותו יום נכנס רבינו לחדר השיעורים ואמר היכן פלוני ופלוני, אמרו לו לא יודעים, לכו תבדקו בבית המדרש אמר, בדקו ולא מצאום. אמר לתלמידיו תדעו הם נמצאים עתה בסכנה גדולה, והורה לקרוא שתי פרקי תהילים בכוונה. באותם רגעים שלשת הבחורים הנ"ל התהפכו עם רכבם על הגג, ונחבלו ונשרטו קלות. משטרה שהגיעה למקום לאחר זמן מה שאלה אותם מיד כמה הרוגים יש, ואמרו שהם עצמם היו ברכב והשתחלו החוצה. למחרת שחזרו לישיבה נדהמו שכל בני הישיבה יודעים כי היו בסכנה. קרא להם רבינו ואמר, הוריתם שלחו אתכם לכאן והם יודעים שרבני הישיבה אחראים עליכם, באיזה רשות יצאתם ללא אישור? והוסיף ואמר תדעו שניכם לכם הרבה מזכויותכם. לצערנו הנהג חטף לאחר זמן מחלה קשה ונפטר לאחר שנות סבל.

היה קורא תמיד לאשתי [ע"ה] בתי, דרך כבוד.

שואה - אמר שאם חלילה היתה שואה לבני עדות המזרח, היו כל הניצולים בבתי משוגעים⁴⁰.

שירה - הרב היה בקי במאקמים ובשירי קודש רבים. בטיולים היה שר בעצמו שירים.

שמחה - תמיד שהיינו רואים אותו היינו שמחים. היה אומר לי, ששון, אתה רואה אותי אתה שמח.

שתיקה - מרגלא בפומיה, מי שיש לו שלשול בדיבור יש לו עצירות בשכל, ומי שיש לו עצירות בדיבור יש לו שלשול בשכל.

תהלים - היה אומר שמה שמפורסם שהתיקון של תענית דיבור נחשב כ-65,000 תעניות, אני יודע אם זה נכון; אבל מה איכפת לך, תעשה, ובשמים תאמר למי שאמר זאת כי אתה תובע את זה.

תורה - היה אומר, ללמד תלמידים בת"ת מעלה גדולה, אבל אין מעלה ממעלת הלימוד.

כל כולו היה תורה, כל מה שתדבר עמו הופך לתורה.

לפעמים היה אומר לאברכים ללמוד גמרא רש"י.

היה תקופה שתפס כמה תלמידים ולמד עמם שב שמעתא, וחבל שלא כתבו את הערותיו, בודאי היה יוצא ספר שלם.

פעם אחת איחר קצת לשיעור והאריך את השיעור מאד, ואמר אני רעב מאד, ונתכוון רעב ללימוד.

אפילו חכם אברהם הררי רפול זצ"ל, שהיה נכנס לכיתות לדבר מוסר ופרפראות, לשיעורו של הרב לא היה נכנס, שזה לא היה שייך מרוב להט הלימוד.

היה אומר תורה שלנו תורת אמת, ולימודנו בדיוק כפי שלמדו הראשונים וגדולי האחרונים ודקדוקיהם ברש"י ותוספות⁴¹.

תלמידים - אהבתו לתלמידים היתה גדולה.

פעם בא אחד לדון אצלו את אחד מתלמידיו, ואמר לו אי אפשר, אנחנו חברים⁴².

תענית - אמר לי שביארצייט של אבי לא לצום, כי לא אוכל ללמוד.

(40) פעם שמעתי שהרב אמר ג"כ, כי הקב"ה נתן להם לאשכנזים הרבה פיצוי לאחר השואה הנוראה.

(41) הארכנו בזה בספר השתלשלות התורה (ספרד-מזרח) בכמה מקומות, גם בספר ישיבות בגדאד כתבנו מספר פעמים אודות דרך הלימוד.

(42) המעשה היה עם אבא עצמו בשנות השלושים שלו.

קונטרס שם ששון⁴³

זכרונות על מור אבי ועט"ר הרב הגאון הצדיק

חכם ששון בן אסתר הכ"מ זצ"ל

נפטר בירושלים במוצ"ש מקץ ביום המר והנמהר ה' טבת תשפ"א

אבא הכ"מ נולד בט' אדר תשט"ו בחיפה, לאביו יצחק בן יעקב⁴⁴ בן יחזקאל בן מאיר בן הרה"ג ח"ר שבתי המכונה שבת, אשר בא מערי טורקיה לשכון כבוד בערי עיראק⁴⁵.

43) ירמיה לג, ט. יישר כחם של תלמידי מו"א הכ"מ שטורחו והעלו על הכתב מזיכרונותיהם ונעזרתי ברשימותם, הרב אליצור כהן, הרה"ג ר"ח לב טוב, הבה"ח אלחנן בן ציון רחיימוב, הבה"ח אליהו מסבנד, הבה"ח בניהו מאיר מרציאנו, הבה"ח חננאל סיבוני, הבה"ח יוסף חיים צבי, והבה"ח ליעד לביא.

44) אבי סבי - יעקב שבת, בזמן מלחמ"ע הראשונה, לא היה בידו לשלם כופר 50 לירות זהב עותמאניות כפי שעשה אחיו, וגם לא עלה בידו לברוח לבצרה כפי שעשה אחיו השני, גויס למלחמה נגד רוסיה (קודם המהפכה הקומוניסטית), ונשלח להילחם באיזור קרים-קאווקז. באיזה שלב כשהתאפשר לו ברח רגלית עד נציבין (קרוב לסוריה). לאושרו, מצא מחסן של סוחר בשקדים וצימוקים, הסתתר בו וניזון במשך שנתיים, עד סיומה של המלחמה הנוראה (מפי בן דודו של סבי יצחק, המזרחן והבלשן ד"ר יחזקאל שבת ע"ה, נינו של הגאון רבי שלמה בכור חוצין). בשנת תרע"ט התחתן עם הצדקת חניני בת חכם ששון בן אליהו בן אברהם הלוי חבושה, וכתובתו נמצאת ברשותי. חכם ששון הנ"ל היה ת"ח, סוחר בממתקים, סופר סת"ם ועוד. נפטר בז' אייר תש"ב (רשימות נכדו משה נאוי נכדו של כצ"ר נאוי, זקנו של מו"ר הגאון המקובל חכם יהודה פתיא).

45) גם הסבתא של אמי אביבה ע"ה מצד אמה, היתה בתו של הגביר יר"א הר"ר יוסף שבת בן יהושע בן מאיר בן ח"ר שבת. ברשימת המשפחות הבגדאדיות בספר 'מסע בבל' (ר' דוד ששון, ירושלים תשט"ו, עמ' צו), נכתב: "שבת. שמו היה שבתי וקראו לו שבת כשהיה קטן, והיה לכנוי". גם בספר 'חגור אפוד' (רבי דוד פיפאנו רבה של סופיה-בולגריה, סופיא תרפ"ה, ס' נ"ג, דף ה; פרק יד, אות ש, ד"ה שבתו, שבתולו). מאריך אודות שם "שבת", כשם פרטי המצוי בבלקן.

מעניין, כי גם אחד מחכמי ספרד, רבי יהודה בר יצחק הלוי נ' שבתי (ספרד, 1300 לערך) מחבר ספר 'מנחת יהודה', כונה לפעמים נ' שבת, הרי ששיבוש השם שבתי לשבת הוא קדום מאוד.

אכן בכתובת סבי הגדול יעקב (בגדאד תרע"ט) נכתב שמו (ע"י עורכי הכתובה) "יעקב יחזקאל שבת", אולם הוא עצמו חתם שבת ללא י. וכן נהגו לחתום כל בני המשפחה.

השם "שבת"; "בן שבת" כשם משפחה, מצוי בקרב מספר עדות. אין ספק כי לרבים מהם אין קשר משפחתי, בפרט כי שלשת המעמדות בעם היהודי, כהנים, לויים וישראלים, מעטרים את עצמם בשם "שבת", אולם אין לשלול לגמרי אפשרות כזו כי פעמים שעל-ידי חיתונים, אימץ החתן את שם חמיו אף על אי היותו לוי וכדו'.

שם משפחה זו, הוא בין העתיקים ביותר מבין המשפחות היהודיות. בשנת ה"א פ"ב, מינה אלפונסו ה-11 מלך ספרד, את יוסף הלוי ב"ר אפרים ב"ר יצחק נ' שבת שכונה בין הגויים דון יוסף די אסיג'ה, לאלמושריף (=חוזר מיסי המלוכות) הגדול של חצירו (ראה אודותיו, יצחק בער, 'תולדות היהודים בספרד הנוצרית', עמ' 190-191).

צאצאי בני משפחת בן שבת הלויים, התגוררו במאות האחרונות בטורקיה ובמרוקו (אודות טורקיה, ראה רבי חיים בנבנשת, שו"ת 'בעי חיי', שאלוניקי תקמ"ח, חושן משפט, ח"א, סי' רכה, תשובה ל"ברוסה, שנת השצ"ט, לה"ר משה נ' שבת הלוי יצ"ו". אודות מרוקו, ראה ספר 'דוח יעקב' לרבי יעקב בן שבת, ליוורנו תרמ"א; 'גל יעקב', ליוורנו תרמ"א; ד"צ עץ מבוא, ת"א תשמ"א; רבי יוסף בן נאים, מלכי רבנן, ירושלים תשנ"ח, ע"פ המפתח).

לא כל בני משפחת בן שבת לויים היו, ואדרבה כיום רובם ישראלים, ראה שו"ת המבי"ט ח"א, סי' שלא, נזכר רבי אברהם נ' שבת; רבי חיים בנבנשת, שו"ת 'בעי חיי', שאלוניקי תקנ"א, יורה דעה, סי' יט, תשובה ל"קושטא, הת"א, להח"ר משה נ' שבת נר"ו (אם

אביו יצחק נולד בבגדאד בשנת תרפ"ד, והתחנך באליאנס, הוא היה "משכיל" בגדאדי טיפוסי. מכיריו אומרים כי היה לו כשרונות עצומים, הבנה בהירה והתמדה רבה בלימודיו שלו. הוא הוציא תואר ברפואה בעודו בבגדאד⁴⁶, ומשם התקבל לאוניברסיטה בלונדון להמשך לימודים, אך ב"ה לא איסתעיא בידו לנסוע לשם, אם מפאת קרבתו להוריו אשר לא רצה לעזובם, ואם מפאת שלא היה סיפק בידו לממן את לימודיו שם⁴⁷. בנוסף היה רואה-חשבון. הוא ידע ערבית-ספרותית על בוריה, ותקופה מסויימת הורה מקצוע זה. כמו כן ידע אנגלית היטב ולימד שפה זו את אבא. ילדיו זוכרים אותו תמיד יושב וקורא. מכיריו מעידים עליו כי היה ישר כמו פלס. הוא השקיע רבות בחינוכו וטיפוחו של אבא, אבא העריץ אותו על דרכו החינוכית, הוא היה אדם טוב לב מטבעו, לא צעק על ילדיו (הוא סלד מצעקות) ולא הרים יד, היה דמות חינוכית למופת.

בבואו לארץ הלך ללמוד באוניברסיטה העברית, לאחר זמן נתמנה לסגן פקיד שומה בעכו והגליל. ערב העברתו לכהן כפקיד שומה של מזרח ירושלים והכפרים שמסביב נפתר, ביום ד חשוון תשל"ו ונטמן בחיפה.

אמו של אבא, סבתא אסתר, היתה בתו של צדיק עובד ה' הר"ר יעקב נתן, מיקירי בגדאד, בן חכם יחזקאל נתן שעלה לירושלים כבר בשנת תרפ"ד, ונכדו של הגאון חכם אברהם נתן, אשר היה מדרשני מתא, וכל דרשותיו מסודרות היו לו על-פה. כל שבת היה ביהכ"נ מתמלא מפה לפה ומספרים שאפילו במעברים ישבו אנשים לשמוע חן דברותיו. הוא היה ת"ח חשוב ואף נתנו עיניהם עליו למנותו דיין בבגדאד, אך מפאת ענוותנותו לא הסכים. חכם אברהם זה היה ככל הנראה נכדו של הגאון רבי אברהם נתן מדייני בצרה בשנת תק"ס, וכפי שמצאנו חתימתו בקונטרס דבר משה - תשובות מרן רבי משה חיים, הנדפס בסוף ספר רב ברכות לנכדו מרן הגרי"ח.

אמה של סבתא אסתר, שמחה, היתה בתו של הר"ר ששון הלוי אחיו של המקובל חכם נסים ב"ר דוד הלוי⁴⁸, מנהל ישיבת תומכי תורה בבגדאד, חבירו ותלמידו של רבינו הגר"ש אגסי

כי יתכן שהוא הנ"ל מבורסה). גם במרוקו היו מצויות משפחות בשם זה שאינן לויים. אחד מהם המלומד היהודי-פורטוגזי (אשר מוצאו ממורקו), פרופ' משה בן שבת אמזלג.

ככל הנראה משפחות רבות בשם "שבת", מקורן במשפחת "בן שבת", אלא שבמהלך הדורות מצאנו כי משפחות רבות עברו תהליך של השמטת ה"בן", או ה"אבן", מעיקר שם המשפחה, ונשארו עם עיקר שם המשפחה בלבד.

בליורנו (איטליה) נדפסו מספר מחזורים כמנהג יהודי אלג'יר ע"י בני משפחת "שבאת" מאלג'יר (בשנת תר"א, ע"י ר' אברהם שבאת ור' יעקב זראפה. בשנת תר"א, ע"י ר' אברהם אלכו ור' מכלוף שבאת. בשנת תרכ"א, ע"י האחים ר' מכלוף ור' אברהם שבאת. בשנת תרל"ד, ע"י האחים בני ר' מכלוף שבאת ור' ישראל בן דודס).

בויילנא היה רופא מפורסם בשם ד"ר שבת (ראה שאל אביך ויגדך לך"ש שבדרון, ירושלים תשנ"ז, ח"א, עמ' רנד-רנו). גם ברוסיה היה שם משפחה זו ידוע, חלקם כהנים (גם חלק ממשפחת שבת בעיראק כהנים הם).

46) ראה בספר התפתחות חברתית-תרבותית של יהודי עיראק, יוסף מאיר, ת"א תשמ"ט, ברשימות בסוף הספר. נזכרו שם עוד שניים ממשפחת שבת אשר הוציאו תארים בלימודים גבוהים, ואכן ידוע לי על מספר מלומדים ממשפחה זו שהגיעו להישגים רבים בלימודיהם.

47) כל חייו הצטער על שלא השלים לימודי רפואה.

48) ראה ישיבות בגדאד, כרך ב, סוף פרק טו.

ולאחר פטירת הגרש"א היה חברותא של מו"ר הגר"י פתייא.

הסבא הר"י נתן זצ"ל, השפיע רבות על עתידו הרוחני של אבא, הסבא הזה היה יר"א באמת, קנאי לדבר ה', בקי לעומק במסורת בבל ומסר לו הרבה ממנה. אבא סיפר כי כשהיה ישן אצלו, דרך קבע היה קם בשלש לפנות בוקר, יושב על הארץ ואומר תיקון חצות בבכיה רבה, עד שאשתו היתה אומרת לו תמיד "יעקב, די מספיק לבכות".

היה משפיע עליו תמיד להידבק במצוות, והיה אומר לו בערבית אל תרפה ואל תעזוב את המסורת, הבטח לי שמירת שבת והנחת תפילין, וכן הבטיחו וקיים. פעם רצה להקל במשהו בשמירת שבת ומיד נשברה לו היד, ואמר לסבא, תראה רציתי להקל ונשברה ידי.

בילדותו אביו שלח אותו לקטיף בקיבוץ, וכשנכנס לחדר האוכל שם וראה אותם אוכלים אשל עם נקניק, ברח כל עוד נפשו בו. וכל הנ"ל מורים על נשמתו האדירה והנקייה שהייתה חבויה בו ושמרה עליו עד הגיעו לחוף מבטחים. ואכן רבו הגדול רבינו הגר"צ אבא שאול אמר אודותיו ששוכנת בו נשמה גבוהה⁴⁹.

בגיל ארבעה עשרה נשלח ללמוד בתיכון שע"י חברת בזק בירושלים. בזמנו היה משכנו בסמיכות למושב הגרמנית בירושלים, בסמיכות לקו הרכבת הישן. היה זה תיכון מהמצוינים בארץ, אבא רכש לו שם חברים נאמנים שהיו לצדו עד פטירתו. במשך ארבע וחצי שנות לימודיו שם הצטיין בלימודיו והוציא תעודת מוסמך. אח"כ עבר לטכניון בחיפה, וגם שם הצטיין מאד ויצא לו שם עילוי, את התרגילים המסובכים והמורכבים ביותר היה פותר ראשון ובקלות יתרה, מתוך מאות נוכחים שהיו לצדו. הוא למד שם הנדסה אלקטרונית, אך לאחר כשנה עזב. הנהלת תיכון בזק הנ"ל, בקשה ממנו לחזור לטכניון והם יממנו את לימודיו על חשבונם, אך הוא במרדנותו לא רצה ואף שאביו ניסה הרבה לשדל אותו בעניין, לא שינה את החלטתו; מסבב הסיבות הוליך אותו לדרך שרק הוא רצה. לימים אמר לי, אלמלא עזבתי את לימודי, בלי ספק הייתי מתמנה למנכ"ל חברת בזק, אבל היה שווה לי לעזוב הכל רק בשביל לזכות לעמול בתורה.

גם במעט הזמן שהיה בצבא ייעדו אותו לטייס קרבי, והחל ללמוד קורסי טייס, אך במרדנותו גם את זה עזב בתואנה כי חוש השמע שלו לקוי, ובכך נפטר מחובת גיוס.

כשהיה כבן עשרים וחצי נפטר עליו אביו, ולמרות שמגיל צעיר שהה רוב זמנו מחוץ לכותלי ביתו, ולמרות היותו טיפוס עצמאי והחלטי, פטירתו הכתה אותו קשות, כי אהבו מאוד והעריץ אותו.

לאחר פטירתו, אמו האלמנה (שהיה מכבד אותה מאד והיא אותו⁵⁰) ארזה מטלטליה מביתה

49) מצניעותו הרבה, לא זכור לי ששמעתי ממנו שהעיד כן על עצמו, אולם כן מצאתי ברשימות תלמידים, שברגישותו וענוותנותו היה בוכה בפניהם ואומר, חכם בן ציון היה אומר לי שיש בי נשמה גבוהה, תראה מה נהיה ממני. אם פעמים קצת דיבר על עצמו, היה אומר אני אומר זאת בלי גאווה.

50) בבחרותו עשתה לו כמה פעמים סיומי מסכת בביתה בכל טוב, וגם חכם בן ציון הגיע לסיים.

בעכו, ועלתה לדור כחצי שנה בבית הוריה בירושלים ברח' יהושע בן נון, עד שרכשו דירה בסמוך ברח' עמק רפאים במושבה הגרמנית.

במכתב המלצה מאת דני גולדבלט, מנהל עבודה בחברת אלקטרה, מיום 20.2.77, כתב אודות אבא והוא עוד לא בן עשרים ושנים: "ששון שבת עבד בחברת אלקטרה מתאריך ה-13.10.76 עד ה-13.1.77, במחלקת שרות מעליות בתפקיד עוזר ראש צוות. הבחור בעל קליטה תכנית מהירה, ובתקופה הקצרה שעבד הגיע לרמת עבודה טובה. הנ"ל מילא תפקידו לשביעות רצונינו... נ"ב הנ"ל עזב העבודה מרצונו הטוב". כנראה עקב התחלת התחזקתו עזב את עבודתו.

באותה עת החלו הוא וקבוצה מעולה מחביריו המוכשרים לשמוע שיעורים מהגאון המפורסם רבי ראובן אלבז שליט"א, והחלו להתחזק, ולאחר מכן נכנסו ללמוד בישיבת אור החיים. בשבעה העיד הרב הגאון הנ"ל כי הקבוצה המוכשרת הנ"ל היו קבוצה של גאונים, וכי הם הקבוצה הכי מעולה שהיתה בישיבה, והם היו את הגרעין לכל ישיבת אור החיים. הרב סיפר בשבעה על אבא כי קיבל טלפונים זועמים מצד ראשי מערכות במדינה, כי מבחינתם הוא הפיל שורה של בעלי תפקידים עתידיים שהשקיעו בהם שנים רבות, וכדאי שירד מזה, אך הרב ענה להם שאדרבה, עתה הוא מבין כי הוא עשה את הדבר הכי טוב. עוד העיד כי כבר אז אבא היה גאון מבריק והיה מתווכח עמו הרבה ברעק"א וכדו'. כמו כן למד שם מספר חודשים נוספים מפי הגאון רבי שמעון חי אלוף שליט"א, והיה תמיד מתפעל מהיקף הידע שלו ובקיאותו. לימים היה אבא ר"מ בישיבת אור החיים, אבל לא להרבה זמן.

באותה עת שמועה שמע אבא על גאון עולם בשם רבי בן-ציון אבא שאול, הוא לא ידע להסביר מדוע, אבל הוא הרגיש כי הוא נמשך אליו ורוצה בקרבתו מאוד⁵¹, לימים יתברר כי אכן היה לו קשר נפשי-רוחני עמוק עם רבו המובהק רבינו הגר"צ, וכן מצד רבו אליו, ומאז הכרותו עמו החלה תקופה חדשה ומכריעה בחייו שהשפיעה עליו בצורה בלתי ניתנת לתיאור; רבו זה עיצב את דרכו ודמותו מאז ועד פטירתו; ולא די בכך אלא שמאורעות חייהם די מזכירים ז"א, ואף צורותיהם וצורותיהם דמו להדדי.

אבא היה הראשון מבין חביריו הנ"ל שביקש להתקבל לישיבת פורת יוסף, ואכן נבחן והתקבל מיד, והוא שפתח את הדלת לכל חביריו אחריו, כי עד אז ישיבת פורת יוסף לא קיבלה לבין שורותיה תלמידים מתחזקים. בתחילה למד מפי הרה"ג החסיד רבי יוסף עדס, אך עם הרב הנ"ל היו לו ויכוחים רבים ולא הושוו בדעותיהם, ולאחר זמן מה העלוהו ללמוד בשיעורו של מורו ורבו המובהק רבינו הגר"צ, ומאז קרוב לשש שנים, למד מפיו ארבע שעות בכל יום בעיון ובפלפול עצום ורב⁵².

51) הוא אמנם זכר אותו מילדותו מהשטיבלך הידוע בקטמון כששהה חכם בן ציון בבית חמיו חכם יוסף שרבאני בקטמון, כשלאשו של חכם בן ציון שני זוגות תפילין (מנהג שאינו נהוג בקרב האשכנזים) אולם אז לא החליף עמו מלה.

52) לאחר כשנה ומחצה בשיעורו של הגר"צ היה אמור לעלות לשיעורו של ראש הישיבה הגר"י צדקה, ואבא ביקש ממנו רשות להישאר בשיעורו של הגר"צ ונתן לו. לימים היה אומר אבא, כי הוא מתפלל על העזתו לבקש, ובפרט התפעל מענוותנותו הרבה של ראש הישיבה שהסכים מיד לבקשתו של בחור שבא בשנותיו המאוחרות לישיבה.

אבא סיפר כי היה מכין כל יום את השיעור במשך שמונה שעות! והיה עולה על יצועו בשעה שלש לפנות בוקר, וכך היה מגיע מוכן היטב לשיעור. כששמעתי זאת בזמנו לא הבינותי מדוע שמונה שעות, זה סכום שעות בלתי נתפס בעליל להכנת סוגיה בכל יום, אך בשבעה על אבא העידו שניים מתלמידי רבינו הגרב"צ, וחד מינייהו הגאון המובהק רבי אברהם דניאל שליט"א⁵³, כי אכן הגרב"צ היה אומר תמיד כי יש להתכונן לשיעור בין שש לשמונה שעות, ופחות מכן לא יתכן להבין את השיעור. למעשה נראה כי אבא גילה עולם חדש של לימוד תורה בלומדו קדם רבינו הגרב"צ, ועל כן נתן את כל חילו ובעמל רב בעיון הסוגיות, וזה בנוסף לכישרונותיו הגאונים.

הגרב"צ שש על חכם ששון כמוצא שלל רב, באומרו "ששון מבין אותי"; ביום שאבא לא הגיע לשיעור, היה אומר "איפה ששון? לא בא! אהה זה לא שיעור". פעמים רבות מרוב שנהנה ממנו היה אומר לו "ששון, היום תשתה איתי מרק". חביריו לספסל הלימודים מספרים, כי לכולם היה מתייחס כמו תלמידים ועונה בקצרה, אולם עם אבא התנהג כחבר ועונה לו בארוכה ובפפול, והוא נפקי ניצוצין מפומיה דרב לפומיה תלמיד ומפומיה תלמיד לפומיה דרב, בשעה שרוב התלמידים לא השיגו כח פלפולם⁵⁴. יתירה מזו, פעמים היה מסתכל לעברו ושואל, ששון, אפשר להמשיך? כביכול מתנה את המשך השיעור בהסכמתו של אבא.

שח לי פעמיים מו"ר הגאון רבי ראובן שרבאני זצ"ל, כי גיסו רבינו הגרב"צ נסע לחו"ל כחודש, והושיב אותו ללמד תחתיו, והעיד ואמר "הכיתה של מור אביך כיתה של גאונים, ומור אביך גאון שבכולם".

אכן במכתב המלצה לרגל חתונתו מיום ד, י"ב אדר ב' תשמ"א, כותב אודותיו מרן הגרב"צ במכתב: "הנני ממליץ המלצה חמה על החתן, הבחור החשוב, אשר הוא יושב ושוקד באהלה של תורה, וב"ה הוא עלה בלימודו ומופלג מחבריו, ובעזה"ת עדין לגדול אם ימשיך בלימודיו, וגם הוא יתום אשר אין לו מי שיטפל עבורו ומצבו הגשמי מאד ירוד, וגם מצד הכלה אין בידם להושיעו, ולכן חובה עלינו לדאוג עבורו. והנני מבקש את אחב"י לבוא לעזרתו ולתמוך בו תמיכה הגונה, ויש בזה סיוע בתמיכה שיוכל להמשיך בלימודיו, וגם מצות הכנסת כלה, וכל המסייעים בו יתברכו בכל מילי דמיטב אמן. החותם לכבוד התורה והמצוה, בן ציון אבא שאול".

מרן ראש הישיבה רבי יהודה צדקה והגה"צ רבי יוסף עדס שעלו גם הם בהמלצה עליו, כתבו: "בזה הננו להמליץ על הבחור היקר והמצויין ר' ש. ששון נ"י, שהתארס ועומד להתחתן. והיות והוא ת"ח חשוב וגם יתום, אנו מבקשים בזה לבא לעזרתו ככל האפשר, ובזכות זאת יתברכו הנדיבים והמשתדלים מאבי יתומים בכל הברכות, ויזכו לשמוח בשמחת צאצאיהם בנחת ובשמחה אמן. החותמים בברכה, י. צדקה, יוסף בכמהר"י עדס".

בנו הגאון רבי אליהו אבא שאול שליט"א אמר פעם, כי אביו הגדול אמר לו כי אוהב הוא את חכם ששון יותר מכל תלמידיו. למעשה אבא הבין את שכלו של רבו ורבו הבין את שכלו שלו,

53) ראש קיבוץ בישיבת לב אליהו, רב שכונת רמות ג, ומחבר שו"ת ברית אברהם ועוד.

54) כן העידו בענותותם כמה מחבריו לשיעור.

ועל כן היה ביניהם חיבור⁵⁵. פעם אמר לי כי בבחרותו כשהיה אומר סברא, זה היה כמו סכין חדה שחותכים בה גבינה, והיה מגיע עד עומקה של סוגיה. כשאבא חתם חוזה עם ת"ת מסויים ללמד שם בעקבות קשיים כלכליים, ספק חכם בן ציון את כפיו והצטער צער רב, כי ייעד אותו לאחד מגדולי ישראל.

בימי השבעה שאלתי את הרה"ג חכם עזרא יאיר שליט"א, מדוע הגרב"צ אהב כ"כ את אבא? ענה לי "אהב אותו כי היה לו שכל ישר ולב נקי". שתי מידות אלו הן למעשה תמצית חייו של אבא.

מאידך אבא העריץ את מורו ורבו הנ"ל כמו תנא (כעין הערצת מהרח"ו את רבינו האר"י), התבטלותו בפניו היתה מוחלטת, ואמר שכל תורתו והנהגתו ממנו, וגם לאחר פטירתו של רבו היה בפניו כאילו חי כתלמיד בפני רבו, ותמונתו לפניו. לא זו מדבריו מאומה ואפילו נגד פסיקת מרן הבן איש חי, למרות הערצתו הנוראה אותו. ובדרך כלל כשהיה מדבר אודות רבו או כשהיו מזכירים את שמו בפניו, היה פשוט בוכה. ואינני זוכר שבכה בימי כוחו אלא ביום פטירת רבו, העיר אותנו בבוקר ודמעות בעיניו ואמר חכם בן ציון נפטר, קומו. אחד מתלמידי אבא מספר, כי פעם רצה לשמחו, והשמיע לו הקלטה שהגרב"צ צוחק, ואבא החל בוכה! תלמידו השתומם, ואבא מיד הסביר כי ממאן להתנחם על אובדנו, ואמר שהיה כאבא בשבילו, ולא מצא איש רוח כמוהו, ביגיעת התורה, בעיון התורה, בדיעת התורה, בעבודת ה', בשבירת המידות, ביסורים, והיה יודע בכל מדע וחכמה שבעולם, ובמכלול לא נמצא כמוהו בכל חכמי הדור.

בהזדמנות אחת אמר לי, לא התפעלתי מגאונותו של חכם בן ציון כפי שהתפעלתי משבירת המידות שלו, בתנאים מסויימים יתכן שהייתי מגיע לגאונותו, אבל שבירת המידות שלו זה למעלה מהשגת אנוש. פעם אחת חשב חכם בן ציון כי אבא מתכוון לשמוע איזה שיחה שהיתה בינו לבין גביר אחד וצעק עליו שיצא בחוץ, ואבא לא רק שלא נפגע אלא שהוסיף לאהוב אותו יותר, כי ידע בו שכל כוונתו לחנכו באמת.

פעם אחת בימי בחרותו החליט מי שהחליט לרתך את הכניסה לשירותים בקומת חדרי השיעורים בשיבת פורת יוסף. אבא אשר היה כאיש גבורתו, בעט מספר פעמים על הדלת וזו נפרצה, והתעוררה מהומה, מי העיז לעבור על רצון האדון? חכם בן ציון נכנס לשיעור ואמר, מי עשה זאת? אבא במידת האמת שלו אמר מיד אני! אמר לו הרב למה עשית כך? אמר לו אבא, אני אתן שכבודו יעלה עד לקומה העליונה בשביל שירותים! לזה אני לא מוכן!

אבא זכה לכתוב מספר מחברות ממה ששמע מרבו על מסכת קידושין, והם היו לעינים לעורכי אור לציון על מסכת קידושין, ואמרו לי בשם העורכים כי החידושים על הפרקים האחרונים נשתמרו בזכות סיכומי. יש לציין כי כשדיברתי עמו למסור את כתיבותיו לעורכים, ההביל את שכתב ואמר כי בסך הכל העתיק מאחרים, אולם למעשה הרבנים עשו "לחיים" שקבלו את כתיבותיו, כי כאמור הבין את רבו לעומק.

(55) כך א"ל דודינו רבי רפאל בקשי יצ"ו, חבירו הטוב של אבא.

באייר תשמ"א אבא התחתן עם אמנו מורתנו התמימה הצנועה והכשרה מרת אביבה ע"ה⁵⁶, ובתחילה גר כשנתיים בבני-ברק סמוך למגורי חמיו וחמותו אנשי חסד הסבא הר"ר יעקב חנניה ורעייתו שיחיו, ולמד שם עם ת"ח גדולים וחשובים, אך לא מצא שם כ"כ את שביקש בלימוד⁵⁷, והיה מגיע כל יום באופנוע (טוסטוס) עד ירושלים ללמוד בשיעורו של מורו ורבו, והיה הגרב"צ אומר לתלמידים בהתפעלות, תראו ששון הגיע מבני ברק, מה אתכם???

לאחר כשנתיים חזר לירושלים ורכש דירה ברמות א, והיה לאחד מחכמי השכונה, הוא מסר שיעורים בספר בן איש חי בביהכ"נ "נצח ישראל" בשכונה הנ"ל⁵⁸, ובשבעה אמרו לנו כי עד היום זוכרים את שיעוריו הבהירים. זכורני בתור ילד קטון כי היה יושב בסלון ועמל בסוגיות בקול ובהסברה כאילו לומד עם חברותא, וזכורני ששאלתיו, אבא, אתה מדבר עם עצמך? ואמר לי כך צריך ללמוד. עוד זכור אני שמידי פעם בלילות היה יוצא מהבית, והייתי שואל אותו להיכן אתה הולך, והיה אומר לי לעשות שלום בית. כמו כן גם בישיבה כשהיו טענות ומריבות, בכושרו המנהיגותי היה מאסף את המחנות, קורא למו"ר מרן ראש הישיבה הגר"מ צדקה שליט"א, ומסיים מהר את המשבר.

בשנים הללו שלימד בתנ"ם ברחבי ירושלים, זכה לאהיב את התורה על תלמידיו הצעירים, וכמה מהם העידו בפנינו שכמעט ואינם זוכרים שום מלמד מלבד אבא, כי היה מיוחד ביותר בדרך חינוכו, בפשטותו, באהבתו לתלמידיו ובמסירותו להם, והיה להם לאור גדול, ואחרים העידו הן מתקופת התנ"ס הן מתקופת הרבצתו תורה בישיבות, כי הם חייבים לו את חייהם הרוחניים, ובלעדיו היו הולכים לאיבוד. אחד מתלמידיו סיפר בשבעה, כי אבא ראה אותו הולך לביתו דרך ככר הדוידקה, בעוד שיכל ללכת בדרכא אחרינא, ואמר לו לתלמידו הילד, מדוע אתה הולך בדרך זו, לך בדרך אחרת.

בראשית שנות הארבעים שלו, לאחר פטירת מורו רבו, חטף אבא אירוע מוחי קשה, שגרם לו פגיעה חמורה בתפקוד הגופני, ומספר חודשים היה צריך להשתקם כדי להחזיר מעט את כושר התנועה, אך לגמרי לא נתרפא ונשאר נכה מהלך, עד סוף ימי חייו, גם ידו השמאלית נשתתקה מעט. אבא ראה בזה אות משמים, עזב את עבודתו ועיסוקיו ושב לאהלה של תורה. הוא החל ללמוד בעיון נמרץ בישיבת פורת יוסף, בחברותא עם ידידו הגאון רבי יגאל בביוף שליט"א (כיום ר"מ בישיבת פורת יוסף), הם למדו יחד מסכתות רבות וחלק נכבד מחושן משפט, והיו

(56) כתבתי אודותיה במבוא לספר מטע לשם, על ענייני תחיית המתים (בכתובים).

(57) למועשה לאחר פטירת רבו לא מצא לו תחליף, ודוגמא לזה כי תקופה החל ללמוד קבלה בחבורה, אולם לאחר תקופה מסוימות עזב את הלימוד עמהם, ואמר לי שהם רחפנים. הוא לא היה מסוגל ללמוד בצורה שאינו מבין בשכלו הגדול עד הסוף, ולא היה יכול לראות שמדברים במונחים כאלה ומתלהבים מזכירת המונחים וכביכול מבינים, והם לדעתו אינם מבינים.

(58) זה היה בית כנסת ספרדי טיפוסי, מעורב מכל החוגים, דבר שכמעט ולא קיים כיום (אבא היה מתנגד למנייני אברכים מכמה סיבות) היו מתפללים בו זקנים יר"ש מניצולי פרעות תרפ"ט בחברון לצד בחורים צעירים. כיהנו בו חזנים מפורסמים בעלי יראה ושם עולמי; רבי נסים שמחוני זצ"ל (אשר לימד אותנו טעמי המקרא באופן מדויק, הוא היה קורא פסוק ואנו אחריו. זכורני שבת אחת כבה האור, ואמר לנו את כל הפרשה בע"פ עם דקדוקיה וטעמיה. נפטר בקצ"ו לאחר יסורים רבים ע"ה) ורבי חיים אליהו יצ"ו (כיום חזן ק"ק שערי ציון בניו-יורק). חכמי בית הכנסת בזמנו היו מגדולי תלמידי רבינו הגרב"צ, רבי בנימין גמליאלי, ראש הישיבה רבי יעקב זכריה, רבי שלמה בהגר"י צדקה, אבא הכ"מ ואחרים.

הולכים יחד להיבחן במפעל הש"ס של צאנז. אני זוכר בתור בחור צעיר הייתי מתהלך עם אבא ארוכות למען כושרו הגופני, ובדרך היה מסכם לי סימנים שלמים בחושן משפט, סימן פלוני, סעיף פלוני מדבר בכך וכך, וכן הלאה במשך שעה ארוכה. מאותה תקופה נשארה ברשותנו מחברת בכתב-ידו שבה הוא סיכם את לימודו, ומידי פעם נמצאים שם סברות וחידושים מדיליה. אולם למעשה יסוריו וטרדותיו העימו הרבה על התפתחות כישרונותיו הברוכים, ולמעשה היה בבחינת "ארי בסוגר".

לאחר מכן החל ללמוד שנים רבות עם ידידו הגאון רבי אברהם כהן-פור שליט"א, רב ק"ק אליהו הנביא, רוממה, ומספר הרב הנ"ל כי איך שאבא היה מגיע לכולל, עוד לא התיישב, כבר היה אומר, אז למדנו אמש כך וכך ואפילו בסוגיות מסובכות במסכת כריתות וכדו' היה זוכר היטב את השיטות והחילוקים בקרבנות ובמספר הכריתות, והרב הנ"ל היה אומר לו רגע, תן להתיישב בדבר; הלימוד היה חי אצלו כל היום, והיה לו אך טבעי להמשיך מיד במה שפסקו אתמול. אחד מתלמידיו מספר כי תמיד זכר היכן פסקו מללמוד, אפילו לאחר בין הזמנים היה זוכר בדיוק היכן נעצרו בלימוד ומשם המשיך. פעם שאל אותו תלמיד איך כב' זוכר תמיד היכן הפסקו, ולא ענה. עוד העיד חבירו הרב הנ"ל, כי כמעט שלא היה אפשר לשוחח עמו בדברים מחוץ ללימוד, כי היה מקצר ועולה, וכשהיו שואלים אותו בשלומו ובשלום משפחתו היה אומר הכל בסדר ב"ה, ובזה נסגר הענין, ונמשך חזרה ללימוד. ובכלל, היה קושי לנהל עמו שיחה על דא ועל הא, ואם כבר דיבר היה זה בהנהגות של דורות קודמים רבותיו ואבותיו; לא אהב לקרוא עיתונים, לא התעניין כ"כ בחדשות וגם כששמע מידי פעם לא זכר את ששמע. לא אהב רכילות, לא עניין אותו איזה שמחה יש אצל השכנים ואפילו שם משפחתם לא תפס אצלו מקום, לא ידע איזה מכירה שכונתית מתקיימת או היכן רוכשים כל דבר יותר בזול, כי נשמתו לא היתה שייכת בכל הני מילי וישת לו עדרים לבדו. שתיקתו היתה רבה על דיבורו, ולא אהב שמדברים הרבה.

בשילחי שנות התש"ן היתה תקופה שהיה מגיע במסירות בלילות לישיבה ללמוד עם אחי שליט"א, ואני שהייתי ילד הייתי יושב על בסמיכות אליהם ולומד את לימודי שלי; אח"כ זכיתי ללמוד עמו פרק במה מזליקין גפ"ת כל הפסקת צהרים. בכלל, דרכו בחינוך עמנו היתה ביד אמן, כמעט שלא צעק ולא הכה⁵⁹, לראות אותו זה היה מספיק. הוא שנא חוצפה וחינך לא להיות "טמע"⁶⁰. אהבת הורינו אלינו היתה עצומה, והרגשנו שהם נותנים לנו את כל עולמם; הרגשנו היתה שקודם כל אנחנו ואח"כ הם, זה סוד חינוכו, וכך אמר לי כמה פעמים במפורש; הוא שם את הילדים לפניו, לא חשב על עצמו אם התאים לו קודם, אלא קודם מה מתאים לילדים גם אם לא בדיוק מתאים לו, וכל אהבות שבעולם בטלות לאהבה כזו, וממילא אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותינו. תמיד היה אומר עיקר החינוך הוא בבית, בתנ"ם ובבתי הספר זה עשר-עשרים אחוז בלבד! הורים ששמים את יהבם רק על החינוך בת"ל ולא נותנים דגש על החינוך בבית, סופם שיכשלו כישלון חרוץ בחינוך ילדיהם. בתפילות גם כשהיינו

59) למעט מקרה אחד כשהייתי ילד קטן, הוצאתי מפי איזו קללה ששמעתי ברחוב, והוא באמצע שוק הכרמל סטר לי סטירה מצלצלת עד שיצא לי דם מוהאף, ועד היום אני זוכר אותה.

60) מילה בערבית שפירושה אדם שדואג רק לעצמו.

קטנים תמיד היינו על ידו, ותמיד היו עיניו פקוחות עלינו שנגדל בדרך טובים, לא היה שייך שנתפלל שלא לצידו, אמנם כל זה ללא שום לחץ.

בראשית שנות התש"ס הקים ידידו מנוער, ראש הישיבה הגאון רבי יעקב זכריה שליט"א את ישיבת שערי יום טוב בדרכי רבותינו הגדולים ראשי הישיבה, ובהכירו הכרה עמוקה את אבא קרא לו אל הדגל, וכעשר שנים זכה להעמיד בדרכו ובדרך רבותיו תלמידים רבים. לאחר פטירתה של אמי מורתי ע"ה בשנת תשע"ח, עלה אבא חזרה לירושלים לשכונת רמת שלמה, ושב ללמוד וללמד בישיבה הגדולה והחשובה לב אליהו בראשות ידידו ראש הישיבה הנ"ל, בעמל רב בהתמדה מתוך מסירות נפש בנועם ובהארת פנים למד עם תלמידים רבים, רומם הוא אותם ורוממו הם אותו בחיותם וברוחם הצעירה, ולא היה לו שיוור אלא רק התורה הזאת, למרות כל יסוריו שאפפוהו תמיד ומנוחה הדריכוהו.

כשהיה לומד היה כולו אש להבה, והיה מסביר בסבלנות אין קץ פעמים רבות עד שהבחור השואל יבין את ההסבר ברש"י או בתוס' ואת כל החשבון בסוגיא. היה מביט בהם ואומר הבנת? אני רואה עליך שלא הבנת ושוב חוזר ושוב חוזר פעמים רבות עד שהכל יהיה ברור. גם כשהיו תלמידיו אומרים סברא שאינה נכונה, לא היה אומר זה לא נכון, טעית, היה מסביר את הסברו שלו ללא כל התנשאות מצידו, ממש בפשטות כאילו תלמידיו הם מלמדים אותו.

על אף כל מסכת היסורין שלו, על החשבון שלו בסוגיא לא ויתר והיה חוזר ועוד פעם חוזר עד שהכל יתחוור לו באמת, לא משלה ומרמה את עצמו שהבין. היה אומר בשם רבו ככה זה לימוד בעיון לא להתייאש לחזור ולחזור עד שמבינים וזה משבר את הקליפות. היו תלמידים שחשבו כי עוברים אותו בהבנתם אבל לאחר זמן מה התברר להם כי לא הבינו מאומה, והוא חישבן את הכל הדק היטב, אם כי באיטיות ולא במרוצה כבימי בחרותו. תמיד היה מיצר על זה שכוחו בעיון בימי בחרותו היו עצומים, ועתה ירד בעומק עיונו. ועם זאת היה נלחם להבין עד סוף יכולתו ולא ויתר. וכשהיה שומע הסבר קצת עקום, היה אומר אם חכם בן ציון היה עתה מולנו, לא היה מסכים להסבר זה. אחד מתלמידיו החשובים מספר: "היה לו סברות גאונות בלימוד, כמה פעמים נתקשינו בקושיות קשות מאד, ותמיד יישב אותם. לפעמים יום אחרי, אבל תמיד היה יישוב. גם שהיינו לומדים בן איש חי, ולפעמים עם דברים בקבלה, הכל היה פשוט אצלו, כל מושג היה מסביר בצורה הכי ברורה ופשוטה, לא היה מושג שלא ידע גם בענייני קבלה. אולם היה אומר אני נמשך ומתחבר יותר ללימוד גמ' בעיון מאשר קבלה".

אחד מתלמידיו מספר: "היה לו רצון עז ללמד את שיטתו של הגר"צ זצ"ל בלימוד התורה. ופעם אמר לי באחד ממוצ"ש של חודש אלול תש"פ, שרוצה הוא לומר בפני בחורי הישיבה מהלך ע"פ דרך לימודו של הגר"צ ז"ל, אך הזמן קצת דחק, ובסוף לא דיבר בפני בני הישיבה; לקחתי כמה בחורים והתחיל לדבר בפנינו בקידושין דף ב, תוס' ד"ה ב"ש אומרים, רך אני הייתי טרוד ואת תחלת דבריו הבנתי אך את המשך דבריו לא תפשתי... ראיתי דוגמא כמה רוצה הוא להעביר את תורת רבו לאחרים, ממש דולה ומשקה". בהזדמנות אחרת אמר אבא כי הגר"צ לא היה מסכים לבחורים בגיל צעיר ללמוד מפרשים, העיקר להבין מחלוקת רש"י ותוספות. לאחד מתלמידיו החשובים אמר: "עיקר הלימוד שלנו שבאמת משמח זהו גמ' בעיון, ללמוד הלכה זה נצרך לדעת את ההלכה הנכונה, אבל לדעתי עיקר עמל התורה זה גמ', אבל תדעו

שזה מאד מעייף".

תלמיד חשוב אחר מספר: "היה לו כללים ברורים, במידות שהתורה נדרשת, בגזירה שווה, בהיקש, תמיד היה אומר כללים שחכם בן ציון אמר, ותמיד היה חי מה שכתוב בגמ'. היה אומר סברות בהבנת הגמ' והיה נראה כי ממש הוא מרגיש עכשיו את המקרה שהגמ' דנה עליו, ולכן הוא מבין היטב את כל הסברות".

אחד מתלמידיו החשובים מספר: "שהייתי לומד אתו בישיבה, היינו לומדים פשט גמ' רש"י ותוס', ובקושיות שהיה לנו היינו פותחים מהרש"א ולומדים בעמקות. כשהייתי חוזר על הדברים הייתי מעיין קצת בספרי הראשונים ורואה כי במה שהרגשנו הרגיש הרשב"א ומה שתירצנו זכינו לכוון לתירוץ, ואח"כ הייתי מראה את זה לרב, ואמר לי, כן זה פשוט, מי שמעיין כך חייב לומר את זה לבד בסברא שלו. בלימוד שלי עם הרב, היה הרב מקשה קושיות ואומר לי מה אתה מתרץ, וכשהייתי מתחיל לענות, אם הרב היה שותק ומקשיב הייתי יודע שאני מדבר לענין, ואם היה דוחה את דבריי כנראה שדבריי לא היו נכונים".

מאהבתו לתורה גם באחרית ימיו היה מגיע ללמוד במסירות נפש, כל צעד עלה לו ביוקר; בבוקר היה לומד בישיבת לב אליהו. בשעה אחת עשרה יצא והלך ללמוד בישיבת פורת יוסף עד שעות הצהריים, והלך לנוח בביתו. אחר הצהריים היה חוזר לישיבת לב אליהו עד שעות הערב המאוחרות. היה יושב לומד ומלמד שעות שלימות ברציפות, בשקיעות ובהתמדה, פשוט היה נראה עליו כי הלימוד מרגיע אותו ומיישב אותו. והיה אפשר לשים לב שהוא היה שוקע בלימוד להבין עומק הדברים ולא היה שם לב למתרחש. ביום שישי היה הולך לכולל בישיבת פורת יוסף. בלילות שבת לפעמים למד בישיבת לב אליהו עד חצות לילה, כמעט שש שעות רצוף, גם לסעודה שלישית ולמוצ"ש היה מגיע ללמוד שעות ארוכות, וכל זה ללא תמורה. בתקופת הסגר היה לומד עם תלמידים בטלפון שעות ארוכות ולא הפריע לו כלל, אדרבה היה שמח מכך. לאחר הסגר אחד החברות שלו הגיע לביתו ובירך עליו שהחיינו בשם ומלכות.

פעמים שתלמידים היו צריכים להפריע אותו מריכוזו כדי להראות לו שהם מבקשים לשאול אותו, כי מרוב עיונו לא שם לב כי עומדים על ידו. היה נראה שהוא מתחבר עמוק ללימוד והלימוד היה מחייה אותו, ונותן לו כוחות מחודשים. כל הבנה מחודשת או הלכה מחודשת אפילו פשוטה ביותר, היה שמח עליה כמוצא שלל רב. אחד מתלמידיו מספר: "כשלא הרגיש טוב היינו לומדים בבית, ותמיד היה שמח שמחה גדולה, היה אומר התורה מחיה אותי. לא היה מוותר על סדרי הישיבה רק אם ממש לא הרגיש טוב... ותמיד שהיינו שואלים אותו שאלות בהלכות שונות, היה עונה בדיוק את ההלכה, הן בבשר וחלב, הן בשחיטה, הן בהלכות שבת; תמיד היה זוכר מה חכם בן ציון היה אומר בהלכה. היה אומר לי שאני לומד הרבה אני מרגיש טוב וחי, חוזרים לי הימים של פעם. תמיד ראיתי עליו איזה מנוע פנימי חזק ללימוד התורה, ושהיינו מדברים אתו בדברי תורה היה חי ושמח יותר מכל שאר הדברים שהיינו מדברים אתו. ותמיד היה אומר שאדם צריך ללמוד בשמחה וברוגע. היה אומר לי אני אוהב את הכולל בישיבת פורת יוסף ולא אעזוב אותו, כי שם לומדים תורה בשמחה וברוגע, אני שם משוחרר בלי לחץ".

אחד מתלמידיו החשובים מספר: "חינך אותנו לניצול הזמן. שבת אחת בסוף שיעורו של הראש ישיבה, ראיתי אותו יושב במדרש אברהם, אמרתי לו, הרב, אולי נלמד קצת? אמר לי בסדר, ונשאר כמה דקות עד שיפתחו את חדר האוכל. למדנו קטע בגמ' שנסתר מגמ' אחרת, אמר לי תראה לי, הראתי לו, אמר יש ליישב בדרך כזו את הסתירה, ומיד אח"כ פתחו את חדר האוכל; אמר לי אתה רואה, גם כמה דקות של לימוד תורה יכול לצאת חידושים נפלאים".

כשהיה מוסר שיעור במוסר לתלמידיו היה לפעמים בוכה באמצע קריאת דברי הפלא יועץ, וכן בכל פעם שהיה מדבר בפניהם בדברים שבקדושה היה בוכה, אמנם במשך שנות שהותו בישיבה היה חיוך נסוך על פניו והרוגע והשלווה היו לו לחברה.

דרכו היתה תמיד לשמח את תלמידיו והיה לו אהבה רבה אליהם, פעמים שהיה אומר לתלמיד אני אוהב אותך כבני, וגם חלק מתלמידיו הרגישו בו אבא. פעמים שאמר להם אני חי בשבילכם. כשלתלמידיו בישיבה היה קשה והרגיש בזה, היה לוקח אותם ברכבו ומאורר אותם ברחבי הטבע. מי שהיה מספר לו על סגירת שידוך גם אם הוא בכלל לא מכיר אותו היה שמח בשמחתו, והיה אומר לו איך שהוא שמח מזה, ותמיד היה משתתף בשמחתם, והיה משתדל אף להגיע לשמחות, ואפילו שהיה קשה לו היה רוקד ומשמח את החתן, מדבר בשבחו בסעודות, בפרט אם היה בחור ענוותן או מתמיד. היה מתעניין, שואל, ושומע. היה מייעץ לבחורים בסבר פנים יפות. היה נהנה עם הבחורים ושוחק עמם, כמה פעמים שהגיעו לביתו היה קם בעצמו להכין להם שתיה חמה, והיה מביא להם לאכול ולשתות. אחד מתלמידי הישיבה סיפר, כי פעם ביקש לשפוך על חבירו כוס מים, הבחור התחמק והמים נשפכו על אבא. אבא המשיך בלימודו ואפילו לא הביט לעבר השופך. לאחר זמן קצר הבחור השופך ניגש לאבא וביקש סליחה על ששפך עליו מים. א"ל אבא לא קרה כלום, קצת שטפת אותי. א"ל הבחור אבל נשפך על הכובע של הרב, א"ל תראה כמה הכובע מאובק, ניקית לי את הכובע, הכל בסדר.

אם בחור היה נפגע ממנו, לא היה בוש לבקש ממנו מחילה. וסיפר לי אחד החכמים בפורת יוסף, כי פעם אחת אירע דבר ביניהם בעקבות אחרים, ואבא פייס אותו אבל הרגיש שזה לא מספיק. לאחר זמן ישב החכם הזה שבעה, ואבא ביקש ממנו מחילה בפני כולם, ואמר לי אותו חכם כי הוא מעריץ אותו על מידת האמת שבו. מאידך כמה וכמה פעמים פגעו בו, ואפי' בחורים פגעו בו, והוא לא היה עונה אותם, ואחר זמן היה מוחל ומתייחס אליהם בשווה.

בראשית שנות התש"ע חטף אירוע מוחי שני, וזה בנוסף למחלת סוכר ולחץ דם שליוו אותו עוד קודם לכן משנות החמישים לימי חייו. בנוסף נשא קוצב לב בעקבות אי ספיקת לב, ואף החליף אותו מספר פעמים כשחלה ירידה בתפקוד. גם כליותיו ניזוקו מעט בשנים האחרונות, וזה בנוסף על היסורי גוף ונפש וטלטולי גברא הרבים מדירה לדירה ומעיר לעיר שעבר עם מרת אמי בשנות התש"ע, וניתוחיה התכופים והמסובכים, כל אלו נתנו את אותותיהם בו, ובפרט עם חוליה הנורא שממנו לא קמה, והוא ע"ה ליווה אותה במסירות כדרכו למעלה משנה ומחצה, לא עזבה ולא סר מעל מיטתה, לא ביקש שיעזרוהו אלא הוא בלבד עזרה וסעדה, ועם קטיפתה בשיא פריחתה (ט שבט תשע"ח) בגיל חמישים ושש לא התנחם ולא פסק מלככותה, כי אהבה בכל נפשו, ופטירתה פצעה פצע אנוש את לבו הטהור עד פטירתו בחטף וללא קרוביו השתא הכא בה' טבת תשפ"א.

את שלל יסוריו הרבים נשא בדומיה וכמעט שלא ביקש שיעזרוהו למרות שהיה נצרך לזה מאד, הוא ובוראו בלבד ידעו כמה סבל בדומיה. וכשהיה נשאל איך הוא מרגיש, היה עונה ברוך השם בסדר, או שעונה קצת לא מרגיש טוב, ותו לא. היה לו אמונה חזקה ותמימה בבורא עולם, וירש זאת מסבו הר"י נתן הנ"ל, כשהיתה לו בעיה היה פונה אליו ומדבר עמו ישירות. היה אומר מה שאני צריך ה' שולח. כשהיה מטופל בבתי חולים שונים, כשהיו בודקים אותו או מחכים לתוצאת בדיקה, היתה נסוכה עליו שלוח, לא פחד ולא השרה פחד, הוא היה אופטימי ושמח מטבעו. היה אומר תמיד בערבית "תמשי" כלומר תעזוב, תמשיך, הכל בסדר. כשהיו לו נסיונות ויסורים היה אומר "הטוב בעיניו יעשה, מה שבורא עולם נתן לי זה מה שטוב לי". ועליו נאמר עושים מאהבה ושומחים ביסורין עליהם נאמר ואהביו כצאת השמש בגבורתו. אמר לי מספר פעמים כי הוא אינו מפחד למות. שאלתי אותו איך יתכן? אמר לי בפשטות יבוא זמן שגם אתה לא תפחד למות.

כשם שהסתיר את יסוריו הרבים הסתיר את חסדיו בגופו ובממונו; הסבא הר"ר יעקב חנניה שיחיה, במשך שנים רבות שולח מידי חודש בחודשו משלוח פירות וירקות לאברכים בישיבת פורת יוסף; מי אחראי על סדר החלוקה? אבא! ללא כל גינוני כבוד שסלד מהם, הוא בעצמו משתתף בחלוקה או מפקח עליה לכשהיה קשה לו לחלק בעצמו; ובנוסף הוא בעצמו בא עד בית ילדיו ונותן להם. כשהיה לוקח את חבריו ברכבו, היה לוקח אותם עד ביתם למרות אריכות הנסיעה, בהפשיטו את מעשהו כי לא עשה כלום, בסך הכל נסיעה קלה⁶¹.

אבא הכ"מ ווטרן גדול בממונו היה, כמה וכמה פעמים רימוהו, והפסיד מכך בלי גוזמא מאות אלפי שקלים, והן המתווכים רימוהו, ולנו היה זה צער גדול והוא כביכול אין ענין זה קשור אליו, כסף הולך כסף בא. וכבר אמר לו רבו חכם בן ציון כי אין לו עסק במסחר. אחי הגדול שליט"א מספר כי בילדותנו שכר מחסן והיה עוסק מעט בתיקוני מכשירים לפרנסתו. והנה לאחר זמן מועט ביטל את עסקו זה, ואמר כי היו לו רק הפסדים, כי לרוב יושרו היה אומר כבר מה עשיתי ולכן היה פותח במחיר נמוך, וגם על מחיר נמוך זה שנקב היו מבקשים הנחה וברוב טובו היה עושה הנחה על הנחתו, ולנקוב במחיר גבוה מעיקרא לא היה מסוגל כי לא היה איש מסחר ולא היה מסוגל להוציא מפיו דבר שאינו מתכוון אליו, ולמעשה ההוצאה היתה רבה על ההכנסה ועל כן סגר את חנותו.

לפני כשנה וחצי, בחור ללא רישיון גרם לרכבו של אבא נזק גדול מאד, עד כדי כך שהוצרך להחליף רכב. הפוגע שהיה ללא רישיון וללא ביטוח כמובן, אמר לאבא כי בא ממשפחה עניה ואין לו הרבה כסף לשלם, אבא לא עמד עמו כדי מידתו, לא תבע אותו ולא ביקש שישלם בתשלומים, אמר לו כמה תוכל לתת, אמר לו כמחצית מהנזק, ריחם עליו ולקח ממנו את שנתן בלבד.

61) כך סיפר ידידו חכם אברהם כהן-פור שליט"א, שהיה לוקח לביתו בשכונת רוממה. גם חכם נסים לוי אסקיף שליט"א (מהדיר אגרת המופת לרבנו שמואל'ן ג'אמע, ולשעבר רב בכמה קהילות חשובות בחו"ל) סיפר בשבעה, כי הכיר את אבא בשיקום הלב ב"יד שרה", וכל פעם אבא היה מחזיר אותו עד ביתו ברמות ג, ואבא התגורר ברמת שלמה (בסוף ימיו). כמו כן כשהיה רואה אותו ביום שישי ב"מחנה יהודה", היה זה לפעמים שחכם נסים סיים כבר את הקניות, והיה אבא אומר לו בטוב לבו, תמחל להמתין לי ברכב עד שאסיים את הקניות ואז אקח אותך לביתך; והיה משיב לו חכם נסים, מה אתה אומר תמחל לי, אתה עושה לי טובה גדולה שאיני צריך לנסוע באוטובוסים, ואני אמור למחול לך... ואמר חכם נסים שהיה אבא אדם מיוחד במינו בטובו וברוב חסדו ולא נמצא כמוהו זצ"ל.

צניעותו והסתרתו היו מופלאים. שבועיים קודם פטירתו ראיתי במבוי המשותף לבנין שהתגורר, כי בנו אהל תפילה יפה למנייני חצרות, והבעתי בפניו את הערכתי לזה ושאלתי מי ארגן את זה, ונקב בשמו של אחד משכניו, והוסיף ואמר כי השכן הנ"ל יזם והשיג ממון לבניית האהל. והנה בשבעה ספרו השכנים כי אבא עצמו היה אחד המשתתפים במימון של האהל, והסתיר ולא אמר אפילו לבניו מאומה, וזה מורה על נפשו המרוממת, וכל זה נתגלה במקרה, ומי יודע כמה עוד הסתיר מדרכיו המתוקנים. ובכלל היה מסתיר את עצמו ונראה כאחד האדם, הוא לא האמין על עצמו שהוא ראוי להתלבש כיאה לת"ח, והיה מתהלך בשיא הפשטות; כמדומה שאם היה מאן דהוא אומר לו כי הוא אדם גדול, הוא היה מחזיקו כמי שנשתבשה דעתו. בשבעה שחו מספר שכנים כי חשבו אותו לאיש פשוט מאד שבקושי יודע צורתא דשמעתא. אפילו בני משפחתו לא ידעו מיהו, כי התנהג עמהם בפשטות גדולה כפי מידתם שלהם, לא ניסה להראות מה הוא יודע. גם חלק מתלמידי הישיבה שלא היו מקורבים אליו פעמים שחשבוהו לקטיל קני ולא ידעו כי רב ועצום מחנהו, ולא ידעו כי הוא מבין היטב את כל הדקויות שעושים. היה קשה מאד "לסדר" אותו. גם לבושו ומאכלו היו פשוטים מאד, פעמים שהיה מתלבש כמו דל והלך, ובכלל היה בז לכל ענייני העולם הזה. לא אהב אותם (וגם הם לא אהבוהו...), לא היה לו צד כלשהו לנסוע לחו"ל, ואמר שמעולם לא יצא ולא ייצא לחו"ל, וכן היה.

אחד מתלמידיו החשובים מספר: "שבועיים לפני פטירתו אמרתי לרב, אני כבר לומד הרבה זמן עם הרב, וכל יום הרב אומר כמה חידושים, חשבתי אולי לכתוב אותם ולעשות קונטרס מזה, ושמח לשמוע על זה, ואמר לי אני מוכן ובתנאי שזה לא יהיה כתוב בשמי, ואמרתי לו, הרב, אבל אתה אמרת את החידושים הללו, לא אני. ואמר לי, לא משנה, אתה רוצה להוציא את החידושים תוציא, אבל לא בשמי!". כמו כן מספר הנ"ל כי פעמים רבות ראש הישיבה הפציר בו לשבת במזרח על ידו, ואמר לו מי אני ומה חיי, אני לא ראוי לשבת במזרח, מקומי בין הבחורים, וכן היה בדרך כלל.

שמחתו במצוות היתה גדולה, בקניות לכבוד שבת היה קונה ברחבות גם בשעת צמצום. בשנותיו האחרונות שהיו מגיעים אליו בחורים לשבת היה נותן לבחורים את כרטיס האשראי שלו ואומר תקנו מה שתמצאו, הבית שלכם! (ובכלל לא היה בו קמצנות במצוות כלל). ולא עוד אלא שפעמים רבות הגיש להם בעצמו את הכיבוד ומשוחח עמהם כמו חברים ממש, היה משתתף עמהם בטבעיות כביכול זהו בדיוק מה שרוצה לשיר ולדבר, ופעמים רבות הוא היה מסדר את הבית ושוטף את הכלים כדי לא להטריח את תלמידיו! ובכלל היה מאד אוהב להכניס אורחים לביתו, בפרט אם הם אנשים פשוטים (הוא לא אהב להתחבר לאנשי שררה, ממש היפך הגמור מרובא דעלמא) והיו כמה כאלו שתדיר היו מגיעים⁶²; לא ויתר על קניות לשבת וחגים ב"מחנה יהודה" גם בתקופה הנוראה של הפיגועים שאנשים חששו להיכנס לשוק, ועד השבוע האחרון לימי חייו עשה את קנייתו לשבת שם, כמדומה שהיה לו מזה הארת שבת. שלחן השבת שלו היה באווירה נינוחה ושלווה, שורר בדרך כלל בניגון נוסח בכל את הפיוטים שבסידור תפלת

62) אחד מתלמידיו מספר, כי שבת אחת הביאו הם אבטיח מקולקל, אבא אכל מספר חתיכות ואף הורה להם ג"כ לאכול כדי שלא לבייש את מי שהביא.

ישרים (שלא רצה לעוזבו), שוחח בד"ת או בהנהגות רבותיו וגם במילי דעלמא, ונהנה לשמוע מבניו את חידושיהם ואת ידיעותיהם. גם בעשיית המצוות, בבניית הסוכה, ברכישת ארבעת המינים, בשאיבת מים שלנו, באפיית המצות, ובשאר המצוות לא קימץ כלל, היה אור ושמחה נסוכים על פניו. כשאחד מתלמידיו הביא לו מגינתו פירות לעשר, בירך בשמחה רבה ושקע בסידור כאילו אין אחרים סביבו.

למרות יסוריו, בזריזותו לא ויתר כמעט על תפלה במנין, ואפילו בימי הקור ובמנייני חצירות. לא היה מוכן לוותר אפילו על מנהג קל. בסגר של תשרי תשפ"א לא ויתר על מנהג הכפרות, ואמר כי הוא מוכן ללכת ברגל (והוא נכה) כדי לעשות כפרות. לבסוף נסע במשך מספר שעות להביא תרנגולים כמנהג, למרות שבקל יכל לוותר ולעשות בממון וכדו', ומצא שם שוחט ששחט לו את התרנגול ושמח שמחה גדולה, אמר השתדלתי והנה ה' זיכה אותי. פעם אחת בבחורות שאלתי כי באמירת אבינו מלכנו יש ב' גרסאות, האם לומר "עשה עמנו צדקה וחסד למען שמך" או לומר "עשה עמנו חסד למען שמך" וגרסת רבינו האר"י כלישנא בתרא, ושאלתי האם להוסיף ולומר "צדקה וחסד", הביט בי בעיניו התכולות והמפיקות חכמה ואמר, חס ושלום! כאילו היה זה דין דאורייתא. היה אומר "אני אוהב לשמור את המנהג", לא חיפש קולות למרות שיש להם מקום. פעם הזדעזע לשמוע שמקילים היום בהלכות טהרה לאברכים מתחזקים וכדו'.

אהבתו לאמת לא ידעה גבולות, הוא פשוט שנא ותיעב שקר וריח שקר. לא היה בו כלל אחד בפה ואחד בלב, אם היה לבו על מאן דהוא לא יכול היה להראות לו פנים שוחקות כביכול לא אירע דבר, והוא חטף ונעלב על זה הרבה במשך ימי חייו ואמר זאת במפורש, אבל מידה זו היתה טבועה בו כל כך שלא היה אפשר לו אחרת. ומידה זו גרמה שגם בלימודו לא סבל הסברים שאינם אמיתיים למרות היותם מבריקים. לא החניף ולא ניסה להתחנף, היה אומר את האמת ללא כחל ושרק. אחד מחשובי האברכים בישיבת פורת יוסף העיד כי פעם אחת נכנס לכולל בעל בית אחד, ואבא הרגיש שאותו חכם כביכול זלזל בו. מיד קרא אותו ואמר, תדע פה אין דברים כאלה! אמר לו אותו חכם, חלילה לא נתכוונתי לזלזל בו כלל, ומיד ביקש ממנו אבא מחילה, אבל את האמת הישירה שלו א"א לו לשכוח. הוא אהב את ישיבת פורת יוסף בכל מאודו, אהב את רבותיו בישיבה, אהב את דרך לימודה, אהב את דרכה הפשוטה והישרה ולא חשך עצמו מלבקר רהבתנים ושחצנים, אהב את חבריו בכולל והם אהבו אותו, כבר בילדותי שמעתי מחבריו כי פורת יוסף חכם בן ציון ואבא חד הוא.

כמו כן ניחן בלב רך מאד, היתה לו חמלה גדולה, כשהיו תלמידיו מספרים את בעיותיהם היה בוכה עמהם. לא לפני זמן רב, שהה בתחנת דלק, ולפתע צץ לו אחד שאמר לו כי נתקע בלי כסף, ואין לו איך לתדלק. מיד פתח את ארנקו הוציא שטר של 200 ₪ ונתן לו. למרות שלא נתברך בממון רב. כשהיה קורא סיפור קצת מרגש, היו עולות דמעות בעיניו. פעם ראה בפתח ביתו חתולה קטנה שנולדה לא מכבר, והיתה מייללת, אבא חמל עליה, הכניסה לביתו האכילה והשקה אותה, ואף ישנה בביתו מספר ימים, רחמנות על הבריות. בקינות בתשעה באב היה בוכה דווקא בקינות של "עד מתי ה' יום זה לעומתך", וכן בפסוקי הנחמה בסוף "התנחמו בגלות" ו"החומל על כל", הכמיהה והכיסופין שלו לנחמה ולעתיד טוב יותר ריגשה אותו יותר

אבא ניחן בהרבה מוחין דגדלות, הוא שנא קטנות, סלד מחיפוש דקויות עם לחץ, מעולם לא התנועע בתפילה בחזקה אלא נענוע קל או עומד כנד, לא צעק לא זעק לא דפק ולא עשה פרצופים, היתה נסוכה עליו שלוות הוד קדומים. כשנכנס לבית הכנסת היה זה בשקט, יושב במקומו מתפלל לאלקיו עם שני תפיליו ושיח אין לו עם אחר לבד מאלקיו וכך יוצא בשקט, גם אלה שלא הכירוהו אז אמרו לי למפרע לאחר פטירתו כי היה להם לדוגמא איך מתפללים, ראו עליו אור, הדא הוא דכתיב ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד, יח)⁶³.

והנה אבא השנה בט' אדר יהיה בן ששים ושש, ומספר זה מורה מבחינה מסוימת על היסוד שביסוד (היום השישי בשבוע השישי של ספירת העומר מקביל ליסוד שביסוד), וגם השנה היא השנה השישית לשמיטה. והנה לפלא שגם שמו "ששון" מורה כן, שהרי ש"ש זה שש מאות שהוא יסוד שביסודות, ו הוא כמובן מורה כן, ו-ו' מורה על חמישים שערי בינה, וידוע שהבינה באה משמירת היסוד. והנה הגמ' בריש פרק רבי אליעזר דמילה (שבת קל, א), אומרת ששון זו מילה, והרי מילה זה היסוד. גם בזוה"ק סוף פרשת בלק נמצא דבר פלא: "אמר רבי שמעון, צדיק ששון אקרי. ומן יומא דכנסת ישראל נפלת בגלותא. אתמנעו ברכן מלנחתא לעלמא מהאי צדיק. בההוא זמנא מה כתיב (ישעיה יב) ושאבתם מים בששון, דא צדיק. ממעיניי הישועה, אלין אבא ואמא. דבר אחר, אלין נצ"ח וזהו"ד. וכלא ממבועי נביעין עמיקון. כדן (ישעיה יב) ואמרת ביום ההוא אודך יי וגו', (ישעיה יב) צהלי נרני ישבת ציון וגו'. ברוך יי לעולם אמן ואמן. מלוד יי לעולם אמן ואמן". הרי במפורש כתוב כי ששון צדיק איקרי, והרי יוסף לא איקרי צדיק אלא בזכות שמירת היסוד (ופעמיים יסוד, היינו גימ' יוסף עם ד' אתוון); גם ששון גימ' רנות, שהצדיק זוכה לרנן רנות ותשבחות למלכו של עולם. ועוד מצאתי פלא כי כשקמתי מהשבעה היתה שבת ויגש, ששם נאמר ביורדים מצרימה "כל נפש ששים ושש", ובא לי הרמז על נפשו של אבא שירדה נפשו מן העולם בן ששים ושש.

דברים מופלאים נמצאים בדברי מרן הגרי"ח בספרו אשר כריתי לו, ברכת הרי"ח (ח"א, פ' ויחי, עמ' קמז), וז"ל: "בן פרת יוסף בן פרת עלי עין. נראה לרמוז בס"ד, הנה ידוע מ"ש רבינו האר"י זיע"א, כי חודש טבת הוא בחי' עין ימין, וחודש שבט הוא בחי' עין שמאל, א"כ ב' חודשים אלו שניהם הם בחי' עין. וידוע כי ימי השובבים המסוגלים לתיקון היסוד, הם מתחילים בטבת

63) בהקדמה לספר ישיבות בגדאד, הבאתי את פירושו של רבינו האר"י לפסוק זה. לפי פירושו יש לפרש את הפסוק הבא – דרך רשעים כאפילה לא ידעו במה יכשלו. הרשעים משאירים אפילה במקום בהם חטאו, לא ידעו – הדורות הבאים; במה יכשלו – מדוע מקום מסוים לא יצלח לעבודת ה', והסיבה לכישלון אינה נעוצה אלא במעשים הרעים שהרע באותו מקום, ולכן לא ידע העושה פעולה מסוימת באותו מקום, מדוע יכשל.

ולפלא מצאתי עתה, כי מהדיר שם הגדולים המצוי – אייזיק בן יעקב מזוילנא, השמט בכונתו מכוון כמה עניינים רוחניים ואמוניים מתוך שם הגדולים (הואב בקובץ עץ חיים באבוב), אחד מהשמטות כך: "אמרו חז"ל, כל אכילה ושתייה שבקהלת הוא על התורה, והוא רמז דכשם דע"א אכילה ושתייה גופנית מבררים ניצוצי הקדושה, כן ע"א אכילה ושתייה רוחנית עסק התורה, מבררים ניצוצות הקדושה. וכבר פירשנו בעניינינו דכל ענייני ישראל הם בכלל ופרט, וגם כשהאדם הולך מעיר לעיר הכל הוא סיבה לברר ניצוצי הקדושה, והוא מ"ש פ"ק דחגיגה ר' ור' חייא הו' שקלי ואזלי בארחה, דבלכתם ילכו נשבעין ונוטלין ניצוצי הקדושה, וזהו שקלי ואזלי. וזה אפשר כונת הכתוב וארח צדיקים כאור נוגה, שמבררים ניצוצי הקדושה על דרך שמתברר מנוגה הולך ואור כמ"ש במ"א, וכזה פירושו הראשונים תתנו כצאן מאכל ובגוים זריתנו שאנו אוכלים לברר והגלות לברר", ואם היה ידוע החיד"א כי כך פירש רבינו האר"י היה לו ליר"ט.

ונשלמים בשבת. ועל זה פרשתי בס"ד רמז נכון שתמצא טבת שבת, הראש ט' והסוף ט', לרמוז כי תיקון היסוד שהוא ספירה ט' מתחיל בטבת ומסתיים בשבת, ונשאר באמצע שמות החודשים הנז' אותיות שב"ת, לרמוז על ימי השובבים אשר בשני חודשים הנז', צריכים להיות בקדושה ובטהרה ובעסק התורה כמו שבת...". והנה אבא ששם משפחתו שבת, נולד בט' אדר, ואמא ע"ה נפטרה בט' שבת; אבא נפטר בטבת ואמא נפטרה בשבת, והשלושים של אבא יוצא מספר ימים קודם יום הפטירה של אמא, ומשפחתם שבת לרמוז על החודשים הנז' וכמ"ש רבינו הגדול זיע"א⁶⁴.

זכה אבא שבתקופה הבעייתית כיום תהיה לו הלוויה מכובדת, והספידוהו גדולי הדור בפניו, ובראשם עט"ר פאר הדור מרן הגר"מ צדקה שליט"א (שבא גם לנחמנו, ואף הספידו הספד נוסף בישיבת פורת יוסף באזכרה שערכו לאבא בתוך השלשים), ודבר פטירתו נתפרסם בכל העולם ממש, וזכה שכל הבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו, ומשיגו בשעת מותו⁶⁵. וכן זכה שבכל ימי השבעה באו מאות רבות של בני ישיבות ות"ח לנחם אותנו מאבלנו המר, ובתוכם גדולי הדור שליט"א, וכן זכה שאזכרת השבעה היתה בנוכחות מאות בני ישיבות ות"ח גדולים, וכן ב"ה תהיה אזכרת השלושים. וישר כחו של ידידו מאז מו"ר ראש הישיבה הגאון רבי יעקב זכריה שליט"א, שהרבה לכבדו בחייו ובמותו ובכה וביכה עליו וניחם אותנו כאיש אשר אמו תנחמנו, ה' ישלם שכרו ויזכה להרבות גבולו בתלמידים מובחרים, עדי זקנה וגם שיבה בנחת ובשלוה, בניו וצאצאיו כשתילי זיתים סביב לשלחנו, תודיענו אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח, ומכאן ואילך לחושבנא טבא, אנס"ו.

64) בליל כ"ח טבת חלמתי אותו לפנות בוקר מאיר ובא, שאלתי אותו איך יתכן הרי קברנו אותך, אמר לי אני חי לא אותי קברתם, ואני רואה בחלום איך אני שואל ת"ח על זאת. ואכן בטוחני כי הוא כמו חי ומשוטט ביני עולמות. כל השלשים זכינו לעשות בביתו לימודים, ובפרט בליל שבת ומוצ"ש, חמי שליט"א שהיה אבי מורי רגיל לבא אצלם בבחרותו, שמע בחלום דפיקות בדלת ביתו, ניגש לפתוח ולהפתעתו ראה את אבא כמו לפני ארבעים שנה יפה תואר ומאיר, אמר לו בא ששון תכנס תאכל דגים לכבוד שבת, אמר לו לא. אני ממחר עכשיו לבית שלי (כאמור עושים מניין וסעודה בביתו בער"ש), ומי מכין לך אוכל שאל חמי, א"ל כי רעייתי שתחי' מכינה דגים.

65) כן שמעתי מאחי שליט"א לפרש בשם מו"ר הגאון הקדוש רבי יהודה מעלם, אם העניו בורח והכבוד רודף, אם כן מתי משיגו (ובפשוטו י"ל כי רודף מהר יותר ומשיגו), ופירש שבשעת מותו מפסיק מלברוח ואז ממילא משיגו, וזה נתקיים באבא הכ"מ. אגב איזכורו של מו"ר ועט"ר הנז' צוק"ל, פעם דיברתי עמו אודות אביו רבי יצחק, חתנו של הגאון המקובל רבי יהושע שרביאני, ואמר לי כי נפטר בגיל עשרים ושש בלבד! ושאלתי איך קרה הדבר. וא"ל כי חלה בחולי קל, והכניסוהו לבית החולים הצרפתי סמוך לעיר העתיקה, ולא ידעו לטפל בו ונפטר. שאלתי אותו, ולא תבעתם אותם על רשלנותם. דפק בידו על השלחן בחזקה והרעים בקולו "טעות הרופא גזירת הבורא!" ולא יסף.

ראשי פרקים בעניין ברכות מחודשות שלא נזכרו בתלמוד⁶⁶

א. בסדר רב עמרם ובסידור רס"ג, נמצאת ברכה מיוחדת שמברכים בשמחת תורה לאחר המפטיר "אשר בגלל אבות... נותן התורה".

ב. בתשובות גאוני מזרח ומערב, סי' קז: "ושאלתם נוהגין למימר בשבת אשר כלה מעשי [בא"י אמ"ה אשר כלה מעשיו ביום השביעי ויקראהו עונג שבת קדשו מערב עד ערב⁶⁷ התקין מנוחה לעמו כרצונו, גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור בא"י מעריב ערבים (סידור רס"ג בשינוי נוסחאות, ובסדר"ע השלם, ח"ב, ד' ע"א, סי' ג, אות ב)]? אנחנו בישיבה שלנו אין אומר לפנינו בין בשבת בין ביו"ט בין בחול אלא אשר בדברו מעריב ערבים" (אוצה"ג ברכות, יב, א)⁶⁸.

גם באיגרות הרמב"ם (מהד' שילת, עמ' תקצ-תקצז) נמצאות מספר תשובות בענין, וגם הוא סבור ש"אין מותר השינוי במטבע שטבעו חכמים בברכות בשום פנים, וכל המשנה טעה" (תקצא), "שינוי אותן הברכות בשבתות וזולתן הוא טעות בלא ספק, ואם מחזיקים בו הקהל ויביא למחלוקת הנח להם, לפי שאין בו גנות גדולה מצד הדין. וכפלים מזה השעור מן הטעות יש בעונות בכל צבור במנהגות המונהגים, אשר יחשבו דין, וכבר קשה לבטלם, הניחם שימשכו. והואיל והם נשארים קימים, ואם לא תתפלל אותן אתה, יתפלל אותן זולתך, תפלתך בהן עדיפה. ואין חשש בזה אם תהיה קרוב אל האמת, ותתחיל בזו הלשון...".

ג. באה"ע סי' סג, ומקורו בבה"ג, ברכת בתולים, אשר צג אגוז. עליה כתב הרמב"ם בתשובותיו (בלאו, סי' רז) "הרי היא ברכה לבטלה בלא ספק, נוסף להיותה מנהג מגונה מאד, שיש בו מחוסר הצניעות ומזניחת קדושת הדת וטהרתה מה שאין למעלה ממנו, ר"ל אותה התקלות מגונה, שקוראים קידוש הבתולים. ואסור למי שיש בו יראת שמים או צניעות לבוא אליו בשום פנים". כלומר לדעתו לא תיקונה רבותינו. גם מהרש"ל ביש"ש ס"ל דאין לברכה. אולם הרא"ש בפ"ק דכתובות סמך ידו עליה.

ד. תר"י ריש ברכות, "וכתב רב עמרם ז"ל, שבשעה שקורא אותה [ק"ש], יברך אקב"ו לקרוא ק"ש. ואומר מורי הרב שאין זה נכון, שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום" (אגב מלשון בשום מקום משמע דאין צורך שיהיה דווקא בתלמודין כפרקוי בן באבוי דלהלן, ומרן באו"ח סי' מו). גם רבינו ירוחם, בספר אדם, נתיב א, חלק שני הביאו לענין ק"ש דלילה, דאם התפלל קודם צאת הכוכבים, לפני קריאת שמע על המטה, יברך על ק"ש. ולפניו בקיצור סמ"ג לרבי אברהם ב"ר אפרים (מקיצי נרדמים תשס"ה, עמ' 41): "הורה רבי יצחק הלוי, הקורא ק"ש על מטתו חייב לברך אקב"ו לקרות ק"ש...".

66 בעצתו של ידידי הרב הפוסק רבי ש"י שרגא בעל תורת העובר שליט"א, צרפתי לקונטרס זה מפרי תובתי לע"נ מו"א הכ"מ.

67 אפשר שברכה זו נתקנה בזמן הגאונים, אשר היו כופרים שאומרים ששבת מתחילה ביום ולא מהלילה, כדאיתא באגרת השבת מראב"ע.

68 בסדר"ע כה ע"א ובשלם ח"ב דף ד, וספר העתים, עמ' 271, מבואר שהיא תשובת רב נטרונאי גאון. ועו"ע בספר המנהיג, הל' שבת, סי' ב.

ה. רבינו תם בספר הישר חלק השו"ת, סי' מה, אות ד, "וכמה ברכות מצאנו בסדר ר' סעדיה, ברוך המרבה שמחות, ובהלכות רב יהודאי גאון (צ"ל הלכות גדולות שהם לר"ש קיירא, שהרי רב יהודאי אוסר וכדלהלן) אשר צג אגוז וכיוצא בהן הרבה, אע"פ שאינן כתובות, וכ"ש שכתובה בספרי אגדה ובדרשות שדורשין בשבת".

ו. לעומתם בפרקי פרקוי בן באבוי⁶⁹ בשם רבו רב יהודאי גאון היה הראשון לכתוב "כל ברכה שאינה בתלמוד אסור לברך אותה", מעצם האזהרה אנו למדים שהיה זה מנהג נפוץ.

ז. המנהיג מתנגד לברכת אשר בגלל אבות הנ"ל.

ח. הרא"ש סוף פ"ק דקידושין ובסוף מסכת בכורות, וכן בשו"ת הרא"ש, כלל מט, סי' א, כותב אודות ברכת פדיון הבן "אשר קידש עובר במעי אמו ולארבעים יום חלק רמ"ח אברים שבו...", "ובאשכנז ובצרפת לא נהגו לברך הכהן ברכה זו, ולא מצינן שמברכין ברכה שלא הזכרה במשנה או תוספתא או גמרא, כי אחרי סדור רב אשי ורבינא לא נתחדשה ברכה". משמע שהמדד זה התלמוד ודוגמתו ולא שאר ספרים קדמונים.

ט. סתירה מהרא"ש פ"ק דכתובות דס"ל לברך אשר צג אגוז, יישוב הט"ז באה"ע, שהכל מתחיל במנהג. תתכן ראייה לזה ממרן בהלכות ת"ב וכדלהלן.

י. מרן בב"י סי' מו, כותב אודות הנותן ליעף כח "מאחר שלא נזכרה בתלמוד, איני יודע איך היה רשות לשום אדם לתקנה". מיד לאחר מכן הביא מאבודרהם וקדם לו העיטור ברכת "מגביה שפלים". מאידך העיטור כתב שיש ברכו "סומך נופלים" והוא בטלה. אמנם הט"ז שם מביא מהאגודה שראה שישנה בקצת ספרי תלמוד "כד מגביה רישיה אומר מגביה שפלים". יש לציין כעין זה מה שכתב ראב"ם בהמספיק לעובדי השם (נסים דנה), כסיוע לשיטת הרמב"ם שמברכים ברכות השחר על מעשים שקורים בפועל ולא על מנהגא דעלמא, שראה גמרות עתיקות שכתוב בהן כד חזא לגוי, מברך ברוך שלא עשני גוי; כד חזא עבד וכו', כד חזא אשה וכו'.

יא. הב"י בסי' מו, הביא את האגור שכותב: "ראיתי בסידור אטליאני וקטאלני וספרדים, הרבה ברכות שלא הוזכרו בגמרא ולא בפוסקים, ואין להם ראייה". משמע לדבריו שאם נמצאים בפוסקים מפורסמים סגי בהכי, אולם יש לדחות דשיגרא דלישנא - גמרא ופוסקים, נקט.

יב. מרן בב"י בהלכות תשעה באב, סי' תקנ"ט, כותב: "... וכן נהגו העולם שהעולה לקרות קודם שיברך ברכת התורה אומר ברוך דיין האמת". כלומר בני ספרד נהגו לברך בת"ב קודם ברכת התורה - בא"י אמ"ה דיין האמת. אולם הרמ"א כתב "ואין זה מנהג מקומינו, ואין מברכין דיין האמת כלל".

לגבי ברכת על מקרא מגילה על מגילת איכה, כתב הרמ"א שם בד"מ, אות ב: "ועיין לעיל סימן ת"צ, דמברכין על איכה לקרות מגילה, וכן הוא בהגהות דמרדכי דמו"ק (דף שצ"ו), והגהות

69) פסקי פסקי נדפסו קטעים רבים מוזיבור ע"י חוקרי הגניזה בקהיר, ראה בעיקר ב"מ לוין, גנזי קדם.

מיימוניות בפרק ה, בשם מוהר"ם. וב"י כתב והעם נהגו שלא לברך על שום מגילה רק אמגילת אסתר, עכ"ל, ואין המנהג כדבריו". גם בסי' ת"צ, אות א, כתב הרמ"א בד"מ "ואמרינן במסכת סופרים (פי"ד ה"ג) הקורא בחמש מגילות מברך על מקרא מגילה ואפילו היא כתובה בין הכתובים עכ"ל, וכן כתב מהרי"ל...".

אלא שצ"ע שאותו מקור לברוך דיין האמת הוא המקור למקרא מגילה, והיינו מסכת סופרים, ומדוע מברכת דיין האמת נדו בני אשכנז כדאיתא ברמ"א, ובני ספרד נדו ממקרא מגילה⁷⁰. ומכאן סיעתא לדברי הט"ז שיישב דברי הרא"ש באשר צג אגוז שהכל תלוי במנהג ואילו ברכת פדיון הבן לא נהגו, אם כי לישנא דהרא"ש לדעיל לא משמע הכי.

אולם צ"ע דמלישנא דמרן בסי' מו, "מאחר שלא נזכרה בתלמוד איני יודע איך היה רשות לשום אדם לתקנה", והרי הכא לא נזכרה בתלמוד. ואפ"ל דבתלמוד דנקט לאו דווקא, וכוונתו למקור קדום, שהנותן ליעף כח לא נזכרה בשום מקור קדום, משא"כ ברוך דיין האמת בת"ב נזכר במסכת סופרים. אולם בכל זאת יש חילוק בין התלמוד למסכת סופרים, שברכה הנזכרת בתלמוד אי אפשר שלא לברכה מכח שנהגו לא לברך, אולם ברכה הנזכרת במסכת סופרים וכדו', זה תלוי במנהג, אם נהגו אנו נתלים במקור הקדום הזה של מסכת סופרים, אולם אם לא נהגו, אין חיוב להנהיגה ע"פ מסכת סופרים, כי התם מנהגי תניא מקומות וכמ"ש הרמב"ן בתורת האדם הובא בב"י סי' תקנ"ט, ואין חלות חיוב עלינו אם לא נהגנו, ולכן ברכת דיין האמת שנהגו מברכים, משא"כ ברכת על מקרא מגילה שלא נהגו לא מברכים. וכן יש להוכיח יסוד זה, ממנהג הפטרה במנחה של תעניות שבני אשכנז נהגו להפטיר, ואילו בני ספרד לא נהגו להפטיר, לבד מהפטרת מנחה של תשעה באב (וכתבתי בזה במ"א), וכתב רבינו ירוחם אודות ההפטרה בכל מנחת תענית "פשוט במסכת סופרים שמפטירין בתענית דרשו, ויש מקומות שנהגו להפטיר ויש נהגו שלא להפטיר, והכל לפי המנהג"⁷¹.

יג. בטור, הלכות ראש השנה, סי' תקפב, ס"ה: "וכתב ר"י שאם לא אמר זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים, ובספר חיים, שמחזירין אותו כמו בהמלך הקדוש, ואם הוא מסופק אם אמרו אם לאו חוזר. וכתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל, אני תמה למה מחזירין אותו כיון שאינו מוזכר בתלמוד, דבהמלך הקדוש והמלך המשפט איכא פלוגתא ופסיק תלמודא דלא יצא, אבל בזכרנו ומי כמוך אם תקנת גאונים היא לאומרו מגילת דמחזירין אותו אין זה משנה ממטבע ברכות כיון שאינו מוזכר בתלמוד, עד כאן. וכ"כ הרמב"ן ז"ל בשם הגאונים שאין מחזירין אותו ביו יחיד בין שליח צבור"⁷².

70 יתירה מזו, הרמ"א כתב שחל חיוב גם על הנשים והילדים לשמוע את מגילת איכה, ואילו מנהגנו שנשים כמעט ולא באות כלל בת"ב. ולפי האמור אתי שפיר, האשכנזים רואים בה חיוב גמור כמגילת אסתר ועל כן מברכין עליה, אצל הספרדים לא נתקבל מנהג זה ועל כן אין חיוב על נשים לבוא ולשמוע מגילת איכה, ק"ו שאין צריך כלל מגילה כפי שנוהגים האשכנזים, אלא בכל שהוא קרינן.

71 הביאו הכה"ח סי' תקס"ו, אות י.

72 בברכי יוסף כאן, אות ז, הביא שגם הרשב"ץ בפסקי ר"ה, דסברת מ"ד דמחזירין תמוזה וכן כתב הרמב"ן בשם הגאונים וכן הסכמת האחרונים דאין מחזירין.

בב"י הביא מרן שכדברי הרא"ש הללו ס"ל להר"ן וכן נראה מהרמב"ם. והביא מתרומת הדשן (שו"ת סי' קמד), "יראה אע"ג דכולהו גאונים כתבו דחוזר, אין לנהוג כן, אלא כדפסק מהר"מ⁷³ ואשיר"י דאינו חוזר ואפילו לא עקר רגליו. ואע"ג דכתבו רבוותא דר"י ראה את רבינו תם שחזר בו בדבר שאמרו חכמים אם לא אמר אין מחזירין אותו, אפילו רבינו תם לא סבר הכי אלא באותם דברים הנזכרים בתלמוד לאמרם, אבל הני דאינן מוזכרין כלל, לא".

וכתב בדרישה: "אף על גב שמוזכר במסכתא סופרים, אינו חשוב תלמוד. וכיוצא בזה איתא לקמן ביו"ד, סימן רעה, שכתב הרא"ש אך בספרים החיצונים יש, שיש לתפרה מבחוץ. אע"פ שבמסכתא סופרים כתוב כן כמו שכתב אחר כך - ויש אומרים מה שאיתא במסכתא סופרים שיש לתפרה מבחוץ וכו', ומשמע דהרא"ש לא ס"ל כמו שתירצו היש אומרים, ואפילו הכי כתב הרא"ש אך בספרים החיצונים נמצא וע"ש, וכ"כ התוספות בהדיא בפרק כל שעה דף מ, ד"ה אבל עושהו תכריכין למת וכו' ע"ש. וכ"כ הרא"ש בהדיא בהלכות ס"ת סוף דף (ק"ג ע"ד) בענין פתוחה וסתומה, זה לשונו, והירושלמי הוא עיקר נגד מסכתא סופרים, כי מסכתא סופרים נתחבר מדורות אחרונים ולא הובא מדבריו בתלמוד עכ"ל".

מרן החיד"א בברכי יוסף על אתר מאריך לדחות דברי הבית דוד שסובר שמס' סופרים קדומה וחלק על בעל מאור עינים (מן האדומים) שמסכת סופרים היא מאוחרת, ומחזק דבריו ודברי הרא"ש כי היא מאוחרת מזמן הגאונים. גם בספרו שם הגדולים, מע' ספרים, ערך מסכתות קטנות כתב בענין.

יד. ספר חסידים (קנה): "... ותקנו חכמים ברכה על כל אחת ואחת כתקנה. ומעשה בחסיד אחד שהיה מברך על כל אבר ואבר, ומקרא מסייעו לבי ובשרי ירננו אל אל חי, וכתב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוכה...". וכתב החיד"א בברית עולם: תימה איך היה מברך ברכות שלא נזכרו בתלמוד, והרא"ש תמה על הגאונים איך יכלו לתקן ברכות אחר התלמוד, ואולי בלא שם ומלכות קאמר.

ספר חסידים (תתכד): "אדם ששכח דבר גנאי כגון כלי מלא צואה ומי רגלים, אם שכחו ולא השליכו לחוץ, ואח"כ זכר שלא השליכו, לא יתכן לברך ברוך זוכר הנשכחות, וכן כיוצא בו אם זכר והוא דבר גנאי". ועיין בהערות מקור חסד.

טו. בקידוש שבת בבוקר, יש שהאריכו הרבה בברכת בפה"ג, וכתב רב האי גאון (אוצה"ג, פסחים קו, א, חלק התשובות, סי' רעה): "... האריך בה [=בקידוש היום] רב אשי פיוטים הרבה, והרבה אמרי שפר כענין שמאריכין בה עכשו בני בצרה ועילם ופרס, שאומרים אשר ברא יין עסיס ותירוש טוב וכו'". בתשובתו שהובאה בספר העתים (עמ' 288), כתב: "ואית מנהגא לבראיי לאגודי בהו, וכיון דחביבי עליהון למימרינהון אריכתא, שפיר דמי להאריך בפניהן כגון בורא פרי הגפן דקידושא. ואית בראיי דמאריכין ואמרין אשר ברא יין עסיס משמח אלקים ואנשים".

ברכה זו נזכרה גם בסידור רס"ג (עמ' קמא), ולדבריו היו מברכים אותה "רבים מחברינו". רס"ג

(73) בברכ"י כאן, סוף אות ז, הביא סתירה בדברי תלמידי מזהר"ם בשמו.

מתנגד לברכה, משום שינוי מטבע לשון חכמים, ואין אדם יוצא בה יד"ח.

ברכה ארוכה זו (קרוב למאה מילים) נשתמרה בגניזת קהיר, ופורסמה ע"י נ' וידר, בקובץ סיני כ (תש"ז), במאמרו "ברכת יין עסיס".

טז. החוות דעת יו"ד, סי' ק, ס"ל שברכת נדבה שרי לחדש שהרי כל תפלת נדבה היא בגדר חידוש וברכות שנוספות כביכול בחינם. ויש להעיר שהתם חוזר על נוסח אחיד וקבוע רק שנסתפק אם התפלל, אולם לחדש ברכה מחודשת מי יימר.

עו"ע בספר ברכות שנסתקעו להרב צבי גרונר, שהקיף נושא ברכות מיוחדות אלו.

אודות התאריך הלועזי⁷⁴

ידועים דברי שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קעא), שיש במניית התאריך הלועזי משום איסורא דאורייתא, ודבריו חמורים יותר מדברי רבו החת"ס בדרשותיו (ח"א, עמ' צג; ח"ב, עמ' שטו), התוקף את המונים כן בחומרא. ועיין מה שהאריך בזה הגר"י נסים בשו"ת יין הטוב, סי' ח, ובמכתביו שבספר ישיבות בגדאד (נספחים ומקורות, עמ' 559), ובשו"ת הנ"ל העתיק מכ"י תשובת הגאון הרופא רבי רפאל מרדכי מלכ⁷⁵ חמיו של הפר"ח לאסור איסור.

אולם מדברי הגאון רבי יעקב בן חביב בחיבורו עין יעקב⁷⁶, ריש מגילה, משמע שאת שמות החדשים מותר למנות כפי שאנו מונים לחדשים הבבלים, ויש לו שיטה מיוחדת שלא מיושמת שזה בתנאי שיצימד אותם לחדש העברי ליצי"מ דווקא (לשיטתו). וז"ל:

"עוד כתב [מהר"י אלבו בספר העיקרים] ב' הנזכר, ראיה שנית בקיום הנחתו, שאפשר שתבטל מצוה או מצות, והוא מצות מנין החדשים מניסן; ואם היו דבריו אלה בדרך דרש והלצה כמנהגו במקומות רבים, היה ראוי לשתוק ולומר אין משיבין על הדרש. אך אמנם הנראה מתורף דבריו בתחלה ובסוף, שהם כמפרש ענין מצוה שהיתה ראשונה ואח"כ בשינוי הזמן נשתנית היא ג"כ. ולכן אומר שלענ"ד זו קשה מן הראשונה, ובעבור שחשב להתלות באילן גדול הלא הוא הרמב"ן, במה שכתב בפסוק החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא וגו', ראיתי לכתוב כלל כוונת הרמב"ן ויתבאר לכל מעיין כי לא מחשבות רבינו הגדול מחשבות החכם הדורש הזה.

אמת ויציב מ"ש הרב שמצוה עלינו בכל עת שנזכיר החדשים בדרך מנין, שיחס אותו מנין ראוי שיהיה בערך אל חדש האביב כי בו יצאנו ממצרים⁷⁷, ושלא יהא ראשי שום איש ישראל ליחס מנין שום חדש בערך אל ר"ה שתחלתה מתשרי. ד"מ [דרך משל] הרי שרצה להודיע מה שקרה בחדש סיון שבשנת רנ"ה לבריאת עולם⁷⁸, לא ימנה ויאמר בחדש ה' שבשנת רנ"ה, רק יאמר שנת רנ"ה לבריאת עולם בחדש הג' סתם, ואז יובן לכל שכוונתו במנין שלישי, הוא לצאת בני ישראל ממצרים, וגם היום הזה חובה עלינו להיות נזהרים בזה.

74) לא ברור מנין נשתרשה הטעות כי כוונת המונח "תאריך" היינו זמני התקופות, שהרי יסוד המילה הוא בערבית, ואצלה המונח תאריך, היינו היסטוריה; אפילו בדורות האחרונים מצאנו כי חכמי ישראל שחיו בין הישמעאלים כתבו חיבורים בשם המונח, כדוגמת הגאון רבי עזרא דנגור מבגדאד, שכתב מאמר קצר בשם "תואריך בגדאד" [=היסטוריה בגדאד], ראה פרקים בתולדות יהודי בבל, ח"ב, עמ' 635.

75) אביו של הגאון הנודע רבי עזרא מלכי רבה של צפת, מחבר הספרים מלכי בקדש, עין משפט, עינות מים ושמן למאור.

76) בתקופה שלאחר גירוש ספרד היה גאון דורו (ראה בספר השתלשלות התורה, עמ' רצא-רצג), וכה מכתירו הגאון רבי דוד הכהן בשו"ת הר"ד בריש תשובותיו: "חיד בדורו מופת הדור והדרו". גם מהרשד"ם גדול המורים מכנהו בתשובה "הגאון כמהר"ר יעקב בן חביב", מה שלא כינה כן לזולתו, עיין שו"ת מהר"י טאיטצאק, עמ' רעה, וע"ש בתשובה סי' מח, שחותם בשנת רע"ד ראשון לכל גדולי הדור. בחידושו בשם "הכותב" בעין יעקב, מתגלגלים פנינים רבים כביצים עזובות (לבד מגירסאותיו המשובחות) ואין להם דורש כיום מפני עזיבת העין יעקב לטובת הדף היומי, והרי אחת מהן.

77) וכפי שמצוה הפסוק החדש הזה [=ניסן] ראש חודשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה.

78) כנראה שנת כתיבת חיבורו עין יעקב.

והנה בספר עזרא, כל מניני החדשים הם בדרך זה, כתוב בתחלתו ומראשי האבות בבואם לבית ה' אשר בירושלים וגו' ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלים וגו', ויעשו את חג הסוכות וגו', ועוד כתוב להלן ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלים הוא חדש התשיעי. ואין ספק שזה נאמר על חדש כסליו, כמו שאמר בסמוך, ויענו כל העם וגו', אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ וגו'. ועוד ב' מניינים באותה פרשה בדרך זה, אבל קריאת שמות החדשים אינו סותר לזה כלל, כי גם בזמן הבית מי מעכב בדינו אם נקרא בשם כל חדש וחדש, ד"מ [דרך משל] שיאמר האומר בהזכירו חדש האביב בחדש מארצי [=מרץ, מארס], ועל הסמוך לו אפרי"ל, ובתנאי שבכל עת שיזכיר מנין החדשים יהיה בערך אל מנין יציאת מצרים, כמו בחדש העשירי הוא חדש טבת ורבים כאלו במגלת אסתר; ובפרט פסוק מיוחד עד נאמן בקיום כונתי, והוא בחדש הראשון הוא חדש ניסן הפיל פור הוא הגורל. וכתב הר"א נ' עזרא בפירושו, פור, זאת המלה פרסית, ופירושה גורל, והנה זה הפך הוא חדש ניסן⁷⁹. הנה הרגיש קושיות הפסוק ולא חשש לומר התירוץ להיות מבואר מעצמו, וזהו מה שחשבתי בו המנין היותר עצמי. גם אחר ביאתנו לבבל ועלייתנו משם הוא למנות ראשון שני שלישי בערך אל ניסן, לקיים ראשון הוא לכם לחדשי השנה, והמנין המקרי זכירת שמות שבמקום הגלות, ולכן בכל עת שיזכיר ב' המנינים ראוי לעשות עיקר עיקר ממנין התורה, כשיאמר בחדש העשירי הוא חדש טבת, בחדש הראשון הוא חדש ניסן, שהמנין הנאמר ראשון, הוא עצמי במצות התורה, והאחרון הוא מקרי, כמתרגם הלשון המעולה בלשון הנהוג, אבל במלות פור אין לנו צורך בעצם להזכיר לשון הקודש ראשונה, רק לשון הארץ אשר הוא יושב בה ותרגמו בלשון הקודש.

ולפי דעתי זאת היא ראייה מחייבת, שבכל מקום ובכל זמן מנין התורה נשאר בתקפו ובקיומו, ולרווחא דמלתא אני כותב ראייה לקיום כוונתי, עם היות שאין לי צורך אלא לדחות סברת החכם המניח הקדמתו [=בעל העיקרים] ועליו הראיה לקיים במאמר מחייב ובמאמר שולל, רוצה לומר מחייב, שיהו מזכירין שמות חדשי פרס; שולל, שיאמר בשלילה שלא יהיו רשאים להזכיר המנין והמצווה בתורה, והוא ראשון שני שלישי, וכאן מקום התמורה והטעות בהבנת לשון הרמב"ן. ודקדוק כוונתו לומר, שבראשונה לא היה לישראל בחדשים שום כינוי, רק היו רמוזים במנין ראשון שני וכו'⁸⁰, וכשעלו מבבל הוסיפו לידע שמות החדשים אשר שם, אבל לא נתבטל שם התורה. וזה מובן מלשון הרב באמרו וכבר הזכירו חז"ל זה הענין ואמרו שמות החדשים עלו עמנו מבבל, כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו, ע"כ. נתבאר מזה היות כוונת הרב לזכור התוספת שניתוסף בקריאת שמות, אבל לא היתה כוונתו לשלול ולבטל המנין הראשון כמו שחשב החכם הנזכר.

79) כלומר בתחילת הפסוק נאמר המילה הפרסית ראשונה ולאחריה פירושה הוא הגורל, ומיד לאחר מכן המילה העברית נכתבה ראשונה ולאחריה המילה הפרסית הוא חודש ניסן, שכל שמות החדשים המקובלים, העלה אותם עזרא מבבל (גיטין ס), ובזמנו פרס שלטה בבבל, והטמיעה עמוק את תרבותה בבבל עד כיבש הישמעאלים את עיראק, והרי מילים רבות בתלמוד הם פרסיות ולא ארמיות, ויש לזה ראיות אין מספר.

80) צ"ע שהרי יש לנו ירח האיתנים המקביל לתשרי (מלכים א, ח, ב), חודש בול המקביל למרחשוון (מ"א ו, לח) וחודש זיו המקביל לאייר (שם, פס' א, ופס' לז), ועיין ר"ה יא. ומן הסתם כן היה שמות לשאר חודשים. אלא שמ"מ אין קושיא על שיטתו מזה, דכל הפסוקים הנ"ל משווים את שם החודש המיוחד לחודש שבו יצאנו ממצרים יעו"ש, לכד מפסוק השני שנזכר חודש זיו שלא הוצרך להשוותו כיון שכבר השווהו, ויש ליישב בעוד דרכים.

ומה שהביא ראייה מפסוק ירמיה [טז, יד] ולא יאמרו עוד אשר העלה וגו', כל זה בדרך דרש כנזכר בברכות פ"א, וכבר כתבתי שם בענין זה דברי הרשב"א ז"ל כנגד המין ששאל ממנו, והכוונה לומר כי לעולם זכירת יציאת מצרים נצחית, שאם לא כן יורה בטול מה במצות התורה. והחכם הזה עצמו רמז פירוש פסוק ירמיה בדרך זה בפרקים הבאים, ובפרק זה חשב להביא סעד לדבריו מדברי הרמב"ן, ודי במה שכתבתי לקיים מה שהנחתי כי כל הכתוב בפט"ז [=בספר העקרים] כנגד נצחיות התורה, הוא דבר שאין בו ממש, ואם חשב לקיים כוונתו מב' ראיות [הכתב האשורי ושמות החדשים] הן הנה דחיות ובטלות מצד עצמן, אבל האמת תעיד לעצמה... וגם כן שציווי ראשון הוא לכם לחדשי השנה, עודנו בתוקפו ובקימו בלי שום שינוי, והשמות פרסים, ניסן אייר וכו' הם תוספת ביאור בכנויי החדשים, אך אמנם בכל עת שנחפוץ להזכירם במנין כגון א' ב' ג', אנו חייבין ליחס אותו מנין לצאת בני ישראל מארץ מצרים ולא לפי מנין התחלת שנות העולם מתשרי, והנה זה הכלל אמתי העולה בידינו מכל מה שכתבתי.

ועוד הוספתי לראות בפרקים הבאים אחר זה, ומצאתי בהם דברים שלא נתנו ליכתב, ויראה מתוכם שהחכם הזה עצמו היה פוסח על שתי הסעיפים, בדרוש הזה כתוב בתחילת פ"ט וז"ל, מכלל זה שאמרנו יתבאר שא"ש שתשתנה התורה בג' העקרים הכוללים שכתבנו. וזה כי בשמיעת אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה וכו', עד שאמרו אפשר שיהיה הנביא רשאי לשנות שאר המצוות אפילו שלא בהוראת שעה, ומזה הטעם הוא שבטל בבית שני מנין החדשים מניסן ע"פ ירמיהו וכו', נראה מזה שמצות מנין החדשים נתבטלה ממש ע"י ירמיהו. עוד כתב להלן בפ' זה, ומה ששמעו ישראל לירמיה לבטל מנין החדשים מניסן, אפשר שעשו כן לפי שלא היתה המצוה ההיא אחת מעשרת הדברות, וגם שלא היתה הכוונה בה לבטל דברי משה אלא לעשות זכר לגאולה השנית וכו'. וגם מה ששנה עזרא הכתב, משום דקרא אשכח ודרש וכתב לו את משנה התורה הזאת, כתב העתיד להשתנות וכו' ע"כ.

לא אוכל להתאפק ולסבול ב' כוונות שנכללות בדבריו אלה, הא', שבתחלה ובסוף מזכיר להקדמה מושלמת שירמיה צוה לבטל מצות מנין החדשים מניסן. הב', מ"ש לפי שלא היתה המצוה אחת מעשרת הדברות, ורחמנא ליצולן מלהזכיר חלוק זה אפילו על מצוה היותר קלה שבתרי"ג מצוות... אבל כל אלו הבלבולים יביאו את התלמידים לפקפק בב' האמונות אמיתיות אשר זכרתי והצבתי והעמדתי בתחילת דברי אלה, ומי יתן ולא נכתב הפרק ההוא אשר חשב בו לתלות ולסמוך דרוש אמוני גדול ורב ורם כהר גבוה ותלול על ראיות דקות נמקות כחוט השערה ובית עכביש מבטחו, ובייחוד מה שהביא ראייה בסוף הפרק ממדרש תנחומא, ה' מתיר אסורים, וכי על מדרש כזה ראוי לסמוך ענין ודרוש זר ומתמיה שהניח, והרשות נתונה לדרוש המדרש ההוא כמו שכתוב במדרש אלה הדברים רבה, וז"ל, ה' מתיר אסורים אלו ישראל, כיצד, רבנין אמרי ה' דברים אסר להם הקדוש ברוך הוא והתיר להם ה' כיצא בהם; אמר הקב"ה אסרתי לך את החלב התרתי לך את השומן וכו', עד אסרתי לך שעטנז התרתי לך סדין בציצית, הוי ה' מתיר אסורים, ע"כ.

ואפילו אם נאמר שר' תנחום⁸¹ חולק על פירוש זה, יותר ראוי לסמוך על מדרש רבה, שהוא

81 מחבר מדרש תנחומא.

במדרגת הרבים, כי רבים החכמים בעלי המדרשות ההם⁸². ועוד כי הפירוש ההוא מוזכר בתלמוד במסכת חולין ועליו ראוי לסמוך.

ועוד חשב בסוף הפרק ההוא לגנוב לב התלמידים ולהראות להם כי הרב רבי חסדאי [קרשקש] ז"ל⁸³ הוא מסכים בצד מה אל כוונתו, ובמקום הזה עשאו רבו ואלופו, שכן היה באמת כפי מה שקבלנו מהדורות שעברו, אולם מצינו בספרו זה דברים ערבים ומדבש מתוקים כתובים בספר אור ה' שישד הרב ר"ח, והוא אינו מזכיר דבר בשם אומרו אלא כמשנה את טעמו להעלימו כותב הענין ההוא כאילו מסיח לפי תומו. וגם במקום זה כתב לשון מרומה באמרו בשם רבו, אבל אמר שהיא אמונה ראוי שיאמינה כל בעל תורת משה ע"כ. ולמה לא השלים כל דברי הרב הנזכר שהכניס זאת האמונה תחת סוג כולל ה' אמונות, ועל כולם אמר שהכופר באחד מהן יקרא מין, והן: חדוש העולם ושכר ועונש ותחיית המתים ונצחיות התורה וביאת משיח וכיוצא בהן, בודאי כי זה מספיק לספר בשבח זאת האמונה ובהגדלת מעלתה כיון שהיא משותפת עם האמונות-תוריות הנזכרות, שכל אחד מהן רבת המעלה.

ועוד אמר שיקרא מין הכופר באחת מהנה ומתגרת המינים היא, ידוע לכל מדברי חז"ל. אמת ויציב שכפי חומר הכרח חלוקות החקירה הוכרח הרב ע"פ דרכו ליחד המאמר הקודם לזה בפנות תוריות שהם במעלה עליונה, ועכ"ז די בשתיהן זאת האמונה תחת הסוג הנזכר, ואין מכאן שום סעד לדבריו.

וראוי לדון לכף זכות להר"י אלבו ולומר שבוודאי היה נכון לבו קיים בזאת האמונה כחכם תורני תלמודי, אבל סדור ספרו הזה הכניסו בדוחק זה ברצותו לדקדק שם עיקר ושרש וענף ולחקור בקריאת אלה השמות. ואני בתומי לא הלכתי בגדולות ובנפלאות, ואשית לראשי עטרת פז משנת רבינו הקדוש ע"ה, הוי זהיר במצוה קלה וכו', שכל אחת מתרי"ג מצות היא שקולה מצד עצמה ואין צורך לחקור עליה אם היא שורש או ענף. ואם הרב המורה [=הרמב"ם] הניח יסודות בפירוש חלק, הביאו לזה הכרת סברות נפסדות הנמצאות בקצת אנשי דורו והיתה כונתו לבטל מהמון אותן הדעות מפסידות האמונה, וכבר נתפשטו י"ג יסודותיו הלא המה מספיקים להרים מכשול מקרב עמנו, ומכאן והלאה קולר תלוי על כל איש ישראל שידבר בינו לבין קונו לפניו יתברך, דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי".

בצוואת רבינו יהודה בן הרא"ש אות ג, הזכיר חודשים לועזיים בשמותם, ואוגשתו שנת ק"א, נובימרי שנת ק"ט, אודות מה שקיבל מהקהל בטוליטולה. גם בשו"ת הר"ן, סי' לח, מזכיר

82) מדרש רבה, מדרשי תלמוד ירושלמי (עיין רש"י פ' ויגש, פמ"ז פ"ב "זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י אבל בגמרא בבלי שלנו...") נאספו ע"י רבי אושעיא רבה (הכרעת הויד"א, שם הגדולים, מערכת ספרים, ערך רבה או רבות, ועיין שם מע' גדולים, אות ר, קונטרס אחרון, ערך רבי). למעשה רוב ספרי האגדה שבידינו הם אגדות בני ארץ ישראל ותלמודם. העין יעקב הוא הכמעט ראשון שקיבץ לכדי קובץ את אגדות התלמוד בבלי.

בשדי חמד ח"ו, כללי הפוסקים ב, אות י, הביא מהגאון פתח הדביר, סי' קלט, היפך מדברי מהר"י בן חביב כאן, ולשיטתו הלכתא כמדרש תנחומא דפותח פעמים רבות ב"למדנו רבינו", משמע דהלכתא פסיקתא היא, משא"כ מדרש רבה הוי אסיפת מדרשים, ראה בדבריו. אולם בעיוני בדברי פתח"ד, נראה שלתירוצו השני לא פסיקא ליה הא מילתא. ולפלא שנעלמו דברי הגאון עין יעקב הנ"ל משני אריות דאורייתא הד"ן.

83) גדול תלמידי הר"ן, מחבר ספר אור השם, ראה אודותיו בספר השתלשלות התורה.

אוקטוברי או נובינברי. גם אחד מתלמידי תלמידיו רבי זרחיה הלוי המכונה דון סלדין פּרר, בדרשותיו מציין לתאריכים לועזיים. גם במנהגי מהר"ל, הלכות שבת בראשית (מהד' מכון ירושלים עמ' תא), מזכיר כב נוימרי [=נובמבר] חדש הגוים, וראה בשינויי נוסחאות שם. גם מרן בבית יוסף סי' קיז, מזכיר בשם רבינו דוד אבודרהם שמות חודשים לועזיים. גם רבני איטליה הקדומים והגדולים כתבו כסדר תאריכים לועזיים. גם בשו"ת הרמ"א (סי' נא), ובשו"ת מהר"ם פדוואה (סי' לח, עו), ובשו"ת חוות יאיר סי' קפד, ואפילו בתשובת חת"ס, אה"ע ח"א, סי' מג, כתבו תאריכים לועזיים. בריש ספר מילי דאבות לרבי יצחק מוואלוז'ין, כתב: "טעם לאמירת פרקי אבות. יש נוהגים עד שבועות ויש נוהגים כל ימי הקיץ. הענין הוא כי כמו ברפואת הגוף מצוים הרופאים להמתין עד ירח מאי, שאז האויר מזוג...". אולם יש להתבונן כי רוב ככל המנויים כאן לא רשמו אלא את שם החודש הלועזי, ולא תאריך מלא הכולל את מספר השנה ללידת אותו האיש, לבד מהמוזכר בשו"ת הרמ"א ואצל כמה מגדולי רבני איטליה.

מ"מ כל הדין רבוותא ובהם גדולי הראשונים, מבטלים את שכתב הגאון ציץ אליעזר (ח"ח סי' ח) ששמות החדשים הלועזיים הם שמות הקדשים שלהם ואסור לזכרם, עיין בסמוך, ועיין בספר ארץ הצבי גוטמן, שגם הוא דעתו להקל בהוספת המונח "למניינם", ותמה מדברי הרמ"א על שו"ת מהר"ם שיק שכתב שהוא דאורייתא. עוד עיין בתשובות רבי יוסף חיים זוננפלד, סו"ס מ"ו. ומה שכתב להשיב בספר נפש חיה לייטר. עו"ע פרק בספרו של הרה"ג ר' צבי כהן ז"ל על הלוח העברי.

עוד בענין התאריכים הנ"ל, יש מחלוקת בין הגרע"י בשו"ת יביע אומר (ח"ג, יו"ד, סי' ט) לבין הגאון ציץ אליעזר שם, אם כי בעיקרון הקלו באיזכור התאריך הלועזי, מ"מ האם עדיף להזכיר את מספרי החודש במספרם או בשמותם, שלצי"א במספרים בלבד שרי, כי שמע ששמות החודשים הם שמות הקדשים שלהם, וליבי"א עדיף להזכירם בשמותם, וסיעתא ליה לפי המהלך של הרמב"ן והעין יעקב, כשמזכירים מספר הוא יותר חמור כי הכל חוזר למספר הראשון והיא לידתו, משא"כ שמות החדשים, נשתקע הדבר לגמרי גם בקרב הגויים עצמם. אולם מ"ש היבי"א שיסוד חשבונם כולו בטעות, שהרי אותו האיש היה תלמידו של יהושע בן פרחיה, והרי הלל הזקן היה מאה שנים קודם חרבן בית המקדש, והיה תלמידם של שמעיה ואבטליון כדאיתא ביומא לה, ושמעיה ואבטליון קבלו משמעון בן שטח כדאיתא באבות פ"א, מ"י, ושמעון בן שטח חבירו של יהושע בן פרחיה היה, ועל כרחך שאותו האיש קדם בהרבה למנין שבו הם מונין לידתו, ועיין בהגהות יעב"ץ לסנהדרין קז; מכל מקום מה בכך, הרי כללות העבודה זרה היא טעות אחת גדולה ובכל זאת אסור למנות לה ולסמן על ידה, ומה השתנה טעות זו מטעותם. אולם אם נימא שזו תוספת סברא בעלמא, כי מעיקרא לא סבר שהיא ליתא דע"ז ניחא.